

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2019. július – XVIII. évfolyam 7. szám

Ára: 560 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájja:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Magyarság,
emberség, hitvallás **2**
Bertha Zoltán írása

A pozsonyi csata **4**
titkolásának okairól
Czakó Gábor esszéje

A szív és az ész **6**
kapcsolata...
Tusnády László tanulmánya

Fuggerek és **9**
Mediciek
Csiba Zsolt dolgozata

A hajó-motívum **19**
Reményik Sándor
költészetében
Csontos Márta tanulmánya

Rendhagyó **21**
magyaróra...
*Németh István Péter
irodalmi jegyzete*

A Balaton **27**
mint szimbólum
Vasvári Zoltán dolgozata

Ország László fotója

BERTHA ZOLTÁN

Magyarság, emberség, hitvallás

„Számomra magyarságom ezt jelenti: mint ember, vérség és lelki alkat szerint egy családhoz tartozom, s ezt a családot szeretem erényeivel és bűneivel együtt, s javáért munkálkodni életem értelme ezen a földön. Tehát ember vagyok, s ezáltal magyar. Mennél jobban sikerül embernek lennem, annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz magyarságom is (...) egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberrebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon.” 1940-ben, Észak-Erdély visszacsatolása idején írta Wass Albert ezeket a sorokat a *Nyugatban*; igazolva gondolkodásának humanista beállítottságát, s szentenciaszerű kijelentésének szellemiségével kapcsolódva is azokhoz az íróinkhoz, akik folyamatosan, minden történelmi kataklizmán felülemelkedve az erkölcsi nemzeteszemélyi képviselőt hirdették és vállalták.

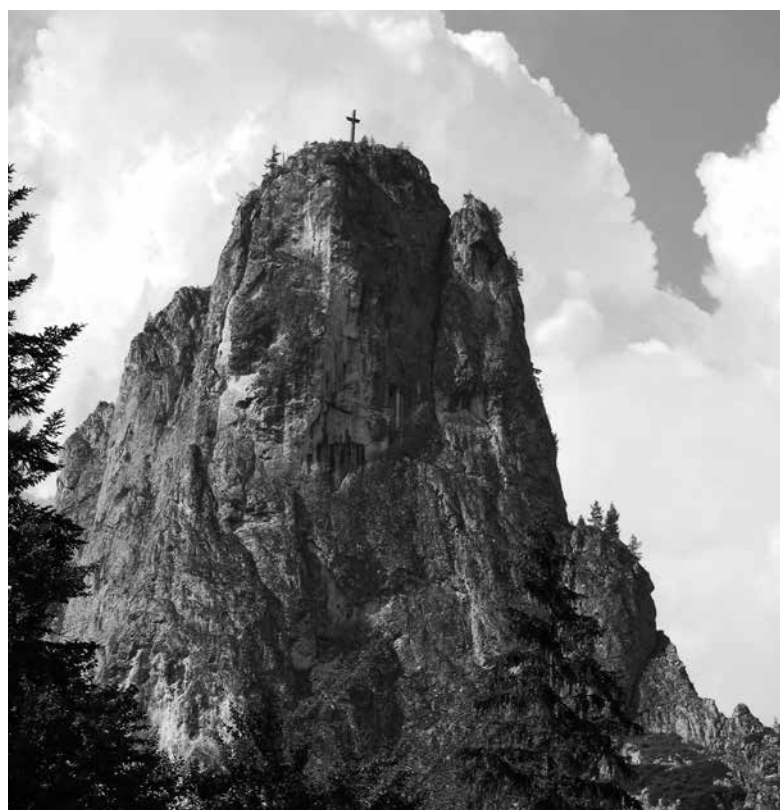
Az emberség és a magyarság – ethosz és ethnosz – feltétlen (hit- és minőségelvű) értékösszefüggését és összeforradását tételező morális nemzetfogalom aforisztikusan tömör, megvilágító kikristályosításához Szabó Dezső például a következő alaptézisével járult hozzá: „*nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élőködik. Nekem az magyar, aki dolgozik (...) Nekem magyar: az élet nyolcmillió verejtékes, szomorú gladiátora*”. Ady keserősége („*Ember az embertelenségben, / Magyar az úzött magyarságban*”) József Attila fohászában folytatódik: „*adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak*”.

Németh László így fogalmazott: „*mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember*”. Tamási Áron pedig a mély igazságot játékos kedéllyel és humorral színesítve így nyilatkozott: aki „*amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas*”.

*Mennél jobban sikerül embernek lennem,
annál igazabb, tisztább
és termékenyebb lesz magyarságom is...*

Dsida Jenő híres sorai a *Psalmus Hungaricus*ból élesen világitanak rá a védekező önazonosság követelményére, a nehéz, válságos helyzetekben még inkább elháríthatatlan nemzetmegtartó harc szükségességére is: „*annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd*”. Mert ahogy Széchenyi is mondta: „*A mi feladatunk ezekben a rettenetes időkben a világgal szemben az, hogy megtartsunk egy nemzetet a világnak, mert lehet-e ennél nemesebb, nagyobb és szebb feladat?*” Hiszen – Adyval szólva – „*egy fenyegedett fajtát*” „*bármilyen áron meg kell védeni*”. És Wass Albert kilencvenes évekbeli, tehát égetően aktuális felszólítása is ezt nyomatékosítja, emfatikus hevülettel: „*Ébredj magyar! / Termőfölded másoknak terem! / Gonosz irányba sodor / ez a megveszekedett új történelem!*”

Wass Albert szemlélete, amely koherensen fogja össze az emberiséget, a nemzeti helytállás és a megmaradás alapigéit, szervesen épül tehát bele ebbe a legautentikusabb magyar szellemi hagyományba, a hiteles magyar gondolat sok évszázados vonulatába. Amely a megmaradasküzdelem során mindig egybekapcsolta a lét- és a hitküzdelmet. A transzcendens eszmélkedés kapaszkodót jelentett, s a létharc így szakralizálódott, a hitvallás pedig valóságos történelmi energiává lényegülhetett. Krisztus-követő kereszténység, egyetemes emberi és nemzeti-közösségi identitás: mindez egymástól elválaszthatatlan a bujdosó számára is: „*Hontalan vagyok / de valom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet / és maradok ez úton, míg csak élek / töretlen hittel ember és magyar*” (Hontalanság hitvallása). Nem sokkal az után keletkezett ez a himnikus-szózatos költemény, hogy a második világháborús tragédia beteljesedett; „*Valahol szörnyű vihar lehetett... / S a viharban egy nemzet elveszett...!*” (ahogy a *Záróvers* üzeni). S a magyarság tönkremenetelének minden állomása, a magyarság passiójának összes huszadik századi stációja a kisemberi sorsnyomorúság testközeli mélységperspektívájából vetül elénk az 1946-os *Adjátok vissza a hegyeimet!*-ben. Az egyszerű erdélyi erdőpásztor, vadőr elbeszélő főszereplője e megrendítő krónikás élettörténetnek így

summázza (a vádló-követelő lamentáció hevületében) az átélteket – a nagyvilág, a nagypolitika hatalmasaihoz fordulva: „Nézzétek urak: idestova ötven esztendeje már, hogy belerángattatok ebbe a játékba. Játszottatok az én bőrömmön háborút és országosztást, ide-oda ajándékoztattok engem s a hegyeim, mint ahogy gyermekek ajándékozzák a játékszereket egymásnak. S én ötven esztendeig engedelmesen játszottam nektek mindent, amit csak parancsoltatok: kisebbségi sorsot, megaláztatást és elnyomatást, üldöztetést nyelvem és fajtám miatt, fölszabadulást és katonásdít. Játszottam háborút. Lelkesedést és halálfélelmet, rámenős bátorságot és fejvesztett menekülést, játszottam kétségbeesést, fájdalmat, dühhöt, elvesztett háborút. Játszot-

tam elvesztett otthon és elvesztett családot, csikorgófogú bosszúvágyat és hadifogságot, játszottam hontalan bujdosást, magányos, kóborló farkassorsot az emberi rengetegben... urak, nekem elég volt. Én nem játszom tovább. Adjátok vissza a hegyeimet!”

És mégis, a történelmi magyar sorsvalóság keserű megjelentése, a magyar nép igaztalan megaláztatásának, kínjainak felmutatása nem gyűlöletet szít, hanem az isteni szeretet kibontakoztatására tanít. A tapintat, a kulturáltság, az együttérzés mind olyan értékminőség Wass Albertnél, amely visszaszoríthatja az erőszakos önzést, a marakodást, a háborúskodást világháborút keltő késztetéseit. Az emberiség és a testvériség kiterjedhet minden teremtett létezőre: „Testvéred a világ. Őcséd a nyúl, húgod a margaréta.” S ebből következik a valódi szabadság is: amely nem az, „hogy úgy élhessz, mint egy diktátor, és kedved szerint érvényesítheted a benned felgyülemlett gyűlöletet. Szabadság az, hogy nincs diktátor fölötted más, csak a Teremtő Rend. És hogy a gyűlölet ellen megvédelmezheted magadat a szeretettel.” S mindennek biztonsága pedig megadhatja az otthonteremtés lehetőségét – akárhol is. Mert „ahol otthon vagy, az az otthon”. „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” – tudjuk Tamási Árontól is. S ez a „valahol” Wass Albert számára több mint félévszázadig nem a szülőföldet jelentette. Abban bízott – a *Te és a világ* tanúsága szerint is –, hogy lélek és világ otthonos harmóniája mindig létrehozható, ha annak az alapja az otthonérzést megeremtő értékfenntartó emberség.

Wass Albert legnagyobb értékalkotó íróink közül való. Ha rá emlékezünk: magunkra és sorsunkra figyelhetünk. Hitvalló példája és tanítása erőt ad – most és mindörökké, ámen.

P. Buzogány Árpád versei

A versben él a fény

Éjjél után a szív másként dobog,
amíg a lomha tollal álmodok,
kezembe véve így varázsolok,
serény ritmusra kelnek víg sorok,
virágokat ha egybefűzhetek
madárdalokkal, minden úgy lebeg,
a versben él a fény, a langymeleg,
derűre vágynak mind az emberek,
holott tudom, gyűrött a perc s a nap,
előnti életünk a híg salak,
fakó lett már a fény, fakó az arc
és megfizethetetlen lett a sarc,
nem is tudom, van még csöpp értelem
köröttünk, vagy csupán a végtelen?

Régi nevén mondom

Fentről langyos fénnel öntöz az ég és ím, már hull a könnyed szirmok esője.
Hosszú pillantással várod a csöndet s nem hallgathat a csöppnyi madárka csőre.

Lesz még langyos kézsímogatástól béke?
Libben-e lopva a hajnal? Mondod-e végre régi nevét az új szerelemnek? Látjuk, nagy tüze lobbanások nélkül ég le.

Színes lett világunk, könnyed a lelke,
mély a hangja, mint a ritmus a dobban.
Minden szó hozzád ér, széttöröd menten.
Szívemen koppan súlyos, nagy darabokban.

Szente B. Levente

Kettészépült átjáró

Miként az öreg idő,
egy emberként jövünk, megyünk, köröttünk
a tárgyak nem különben, ahogyan mibennünk,
odabent az erő.

Szeretni és szeretve lenni. Születni jöttünk!
Előttünk sikolt a fény-sötétben
istent látó lelkünk. Csak megy,
megy előre, s jön velünk a hanyatló idő.

Mégis úgy hisszük, fog, szorít, összetart,
de egy szó aztán, egy néma tett és eltaszít, megtagad.
Hol voltál finom szerető, felmagasztalt félisten,
mélybe zuhansz, ott maradsz egyedül. Te, s a vén idő.

Mindez gyümölcsérésre emlékeztető.
A szerelem szép arcát is barázda szeli át.
Közös énjünk együtt virrasztanak, egymás álmait kiisszák.
Ó, ti kettészépült átjárók! Vad csókemlék temető.
Te szép születés és vak halálvirág:
a pillanatnak végtelen értelmet adtál.

CZAKÓ GÁBOR

A pozsonyi csata titkolásának okairól

Mondhatnánk, hogy múltunk és nyelvünk arany, mert aranyból van. Elképesztően gazdag, sokágú, ősrégi, kifinomult. Minden magyar birtokosa a nyelv egészének. Szó-, tánc és népdalkincse beláthatatlan bőségű, hogy csak egy csokrot mutassunk. Mert bizony csokor ez: a részek is, az egész is szerves egységet alkotnak. Számbavételük megkezdésekor, népünk elnyomásának módjairól és okairól szóló kérdés föl-tételek bizonyára menten számos okos okocska tartaná föl az ujját, ha tehetné.

Legfürgébben az a nyilvánvalóság, ami semmiképpen nem jelentkezik: kommunisták nem azért gyarmatosítottak bennünket Sztalin generalisszimusz javára 1945-ben, hogy önbecsülésre vetemedjünk. Így aztán szovjet gyarmat maradtunk az Antall-kormány megalakulása után is, a megszállók kivonulásáig. Mert emlékeztünk és féltünk: '56-ban is kaptunk tőlük egy távozási ígéretet. 1956. november 4-re virradó estén a magyar vezérkar erről kezdett tárgyalást a szovjet főnökséggel Tökölön, a később börtönné alakított laktanyában, ahol a vacsoravendégek rabbá lettek... Jó, Maléter Pálék nem olvasták elég alaposan az Egri csillagokat.

A pozsonyi csata (907) titkolásának okai ebbe a feledtetés-gubancba kerültek 1945-ben a szovjet szolgálatot vállaló szolgáreg kialakítása során. Mert az iga-igazgatóság figyelme a régmúltra is kiterjedt. Például arra, hogy a honfoglalás eseménysora a legnagyobb ütközettel, a pozsonyi diadallal tetőzött, és ért véget. Az esemény rendkívüliségét mutatja, hogy utána 123 esztendeig a németek nem támadták meg hazánkat. Tehát ezt a csatát kellett kiradírozni a nemzeti emlékezetből.

Miért? Oly keményen elpáholta őket a háncsbocskoros hanti, manysi és más finnugor népek botíjja, dorongja? Vagy a sebtében megtanult, de a magyarság elvonulása után rögtön elfelejtett lovastudása? A nyeregből való előre-hátra nyilazás meg a többi? De félre a tréfával, térjünk szorosabb értelemben vett tárgyunkra!

A kommunista hatalmátvétel után (1948–49) szó sem esett többé a pozsonyi csatáról. A Benda Kálmán szerkesztette *Magyarország történeti kronológiájának* I. kötete (Akadémiai Kiadó, Bp., 1983) említette a kommunista rendszerben először a honalapító ütközetet. Tanulmányának tekinthető írások csak az ezredforduló után (!) jelentek meg róla. A közoktatásban még nagyobb a késés. Állítólag Napóleon kérdezte Talleyrandtól, hogy mit tegyen a magyarokkal. A külügyér válasza: Vedd el a történelmüket, és azt teszel velük, amit akarsz.

Pár éve kiderült, hogy honfoglaló őseink vonulása nem keletről nyugatra, hanem inkább északkeletről délnyugatra irányult, továbbá az eddig föltételezettnél jóval rövidebb ideig tartott.

Türk Attila régész kapta a föladatot, hogy kövesse Árpád népének útvonalát. Munkálkodása kiderítette, hogy a honfoglaló vonulás az eddig elképzeltnél gyorsabb volt. A föltételezett levéidai szálláshelyen ugyanis „nem találtak a magyarokéhoz hasonló leleteket a régészek. Türk Attila ebből arra következtet, hogy a korábbi nézetekkel szemben sokkal rövidebb ideig vagy egyáltalán nem tartózkodtak itt elődeink. Összességében is elmondható, hogy a magyarok vándorlása a Volga és a Kárpátok között sokkal gyorsabban – mindössze néhány évtized alatt – ment végbe, mint azt eddigi ismereteink alapján hittük.” (Zalamédia tudósítása, 2018. 07. 11.)

Tehát jócskán akadhettek a vonulók, sőt, az ide érkezők közt olyanok, akik még Szabáriában születtek. Szabir hagyományunk tanúja a negyvennél több Szabar, Zobor, Zombor stb. helynevünk Kárpát-medence-szerte. Innen van legrégebbi írott nyelvemlékünk, a Kr. u. 43-ban városi rangra emelt Sabaria, magyarosan Szabária, a mai Szombathely neve.

*Ne szépítsük az igazságot:
...egyenesen nemzetünk megsemmisítése,
kiirtása végett indították hadjáratukat.*

Azt is tudjuk, hogy népi rokonság nincs a magyarok és a finnugor népek között. Az önmagát – a Bach-korszak óta – egyedül tudományosnak és hitelesnek minősítő tudóscsoport a genetika, a zenekutatás, a régészet stb. részéről ért kemény csapások sorozata után természetesen nem húzódott vissza a magánéletbe: *bocs, hazám, vétkeztem ellened!* Nem ezért találdott ki. A néprokonság ügyét lazán a kukába pottyantotta, és úgy tesz, mintha sosem vallotta volna. Közben átsettenkedett a nyelvi rokonság sánca mögé, és úgy tesz, mintha százötven éve is ugyanezt hirdette és erőltette volna. De mégsem siklott ki kényes helyzetéből.

Mert ha netántán így is volt, vagy akárhogy, akkor miként lehattunk volna hantik, manysik és más Urál-vidéki finnugorok atyafijai, akik ebben az időben meg még utána is kőkorukat élték?

Mi pedig – mármint őseink – az Urál-térségbe érkezésünk idején, kb. Kr. e. 2000 tájékán, bronzművéséget és fejlett építő-tudást hoztunk magunkkal. Erre fény derült a Szovjetunió összeomlása után, amikor az említett vidéken kb. 22 erődvár, számos falu, bronzszközök, sőt küllős kocsik maradványai kerültek elő a hadicéltól korábban szigorúan elzárt területen. A föltárás máig nem ért véget. A világháló a Szintasta, az Arkaim stb. hívószavakra sok leírást és fölvételt ad.

A Türk Attila és csoportja az uráli átjáró magasságában, az Uelgi-tó déli partvidékén végzett ásatás során számos, a

későbbi honfoglalókra jellemző leletet tárt föl: fegyverek, ékszerek, tarsolylemezek, lószerszámok és hasonlók maradványait. Derék sírrablók még rovásírásos bronzlemez is ajánlottak régészeinknek. A tárgyak elárulták a hozzáértőknek, hogy a magyarság indulás előtti anyagi kultúrája nem hasonlít finnugor kortársaik hagyatékára, viszont megegyezik a Kárpát-medencébe való bevonulás után földre került leletekkel. Összefoglalva: nem voltunk finnugorok se genetikailag, se kulturálisan, se sehogy. Mindenkor a saját műveltségünk szerint éltünk, a finnugor szomszédok meg a magukét művelték. Ennek, vagyis a tényeknek a nyomozása kimaradt a „hivatalos akadémiai” célok közül.

Vagy miért beszéltük volna a környékünkön vadászgatók, gyűjtögetők nyelvét, aminek nem is lehettek szavai a mi hitvilágunkra, társadalmunkra, erődvárainkra, munkánkra, lovas felszerelésre, szekereinkre és egyéb eszközeinkre, amikkel sosem rendelkeztek!? Ha se tárgyuk, se fogalmuk nem volt, honnan lehetett volna szavuk?

Van példa arra a világtörténelemben, hogy egy kisszámú, szétszórtan, és beszédében is szétagolt, kezdetleges anyagi és társadalomszervezési fokon élő nép egy nálánál minden tekintetben igényesebb, haladottabb, világjáró, iparúzó-kereskedő, város lakó nemzet nyelvadója legyen?

Akit a kérdés komolyan érdekel, nézze meg az Urál menti ún. Szintasta-kultúra városait, kapcsolt részeit és egyéb leleteit. Olvassa régészeti leírásukat! Rá fog jönni, hogy pl. földvárak éppen olyan eljárással – gerendaváz, döngölt földtöltés gyöptéglaburkolat – készültek, mint a Tiszaalpár és a Szabolcs község melletti földvárak.

Az ugor–magyar kultúraátadási irány híresztelése bizony hazug. Ennek ékes bizonyítékai a honfoglalás kori és az azt megelőző időből származó rótt nyelvemlékeink. Nem csoda, hogy ezekre tücsköt-bogarat kiabáltak, és ma is rágalmazzák, sőt, kiátkozzák őket népünk ellenségei. A honfoglalás előtti magyar nyelvű iratok – értelemszerűen rovások – nem számitanak nyelvemlékeknek!

Miért?

A pozsonyi csata – Peter J. N. Geiger rajza

Csak!

Ezek az írások bizony, kellő előtanulmányok után, mert tudvalevő, hogy a latin ábécé elsajátítása sem a korszerű gyermektápszerek fogyasztásával történik, különösebb erőlködés nélkül megfejlthető, tehát már az Urál-vidéki hazában nagyjából a mai nyelvünket beszéltük. Ugyanis nyelvünk – a gyöknyelvek természete szerint – nem változott oly gyorsan, mint a más nyelvcsaládok tagjai. Mint például a finnugorok beszéde. Sok-sok szót, fogalmat, népdalt, mesét hagyunk rájuk, melyek töredékeit be is építették kultúrájukba, már amelyik – kellő átalakítás után – beilleszthető lett. Például Borsszem Jankó meséje nálunk „egész estés”, náluk egy villámtréfányi maradt belőle.

Maradjunk ennyiben.

Gondolkodjunk ideológiai ötletelés helyett!

A 907-es pozsonyi csatában harcolt bajor-frank sereg tisztikarának veszteséglistája – a királyt leszámítva – alig csekélyebb, mint a miénk volt Mohácsnál. Ebből következtethetünk az eredeti létszámra is, az közel lehetett a miénkhez, tehát nagyjából huszonöt és harmincezer fő közötti. Ennél nyilván nem kevesebb, hiszen a föladat mérete és célja nem volt más, mint a magyarok eliminálása, főszaolása, kiirtása a Kárpát-medencéből.

Árpád hadát húszezresre becsülik.

Jeles költőnk, Tomaji Attila, a Manysi volt igazgatója javasolta Arnulf keleti frank király, majd német császár rendelete megdöbbsentő mondatának a jelen szövegbe iktatását: „*decretum... Ugros eliminandos esse / rendeljük, hogy a magyarok kiirtassanak.*” Ne szépítsük az igazságot: szó sem volt a magyarok legyőzéséről, leigázásáról, sarcolásáról stb., vagyis a korban szokásos hadicélokról, hanem egyenesen nemzetünk megsemmisítése, kiirtása végett indították hadjáratukat.

Ugyanez a király, helyesebben államának főemberei, mai szóval: kormánya szövetségesünk volt néhány csatában, majd 904-ben, a Fischa mellett tárgyalásra hívott Kurszán kündüt, a magyar fejedelmet és kíséretét legyilkoltatta. Ez robantotta ki a pozsonyi csatához vezető háborút.

IV. Lajos 907-ben tíz év körüli fiúcska volt.

A kitűzött cél, tehát nemzetünk kiirtása vajon elérhető lett volna kisebb haddal? Aligha. Elérhető lett volna a zalai mocsarakban, miként hírnévre vágó ötletelők javasolják? Netántán Pribina szláv maradékait és a bajor telepesekeket akarták elkergetni a Mosaburg környéki lápokból?

A német sereg nem a Balaton környéki mocsárvilágba, hanem keletre tartott, ahol vezérei a magyar központokat sejtették. Korábban Nagy Károly és utódai meg is találták a főbb avar helyeket, és rendszeren ki is rabolták őket. A nép súlyos veszteséget szenvedett, de túlélte az avar állam bukását.

A Szent Wandregisilius kolostor évkönyvében, a 877. évnél, ez áll: „*Lajos – I. (Jámbor) Lajos fia, Nagy Károly umokája – kapta meg többek között az avaroknak, azaz a hunoknak vagy ungarorumoknak az országát.*” Az idézett mondat szerint az avarok, a hunok, és az ungarorumok, vagyis magyarok egyazon nép, amely folyamatosan élt a Kárpátok alatt. Árpádék 896-ban lényegében hazatértek, és 907-ben, Pozsonynál ősi földjüket védtek.

Nyelvrokonság- és történelem-bütykölőink egyre-másra kemény csapásokat szenvednek el az igazságtól. A verés egyelőre nem bírja őket arra, hogy kiírják névjegyükre és lakásuk ajtajára: *bocs, hazám!*

TUSNÁDY LÁSZLÓ

A szív és az ész kapcsolata

Leonardo da Vinci és Comenius világában

Az ész – elme és az érzés – a szív párhuzama elkíséri az embert. Borsos Miklós beszélt a szív kapcsán arról, hogy egy híres orvos szerint a szív és a lélek párhuzama ősi gondolkodásra megy vissza. Ám mai szemmel nézve titkaink kimeríthetetlen forrása az agy. A szív végképp nem annyira bonyolult, mint elménk. Tehát a lélek és a szív párhuzamát egyre inkább elvont gondolkodásunk tükrének tekinthetjük. Ez viszont nem csupán orvosi kérdés, hanem sokkal általánosabb annál: ember voltunk egyik igen fontos alapja.

Madách Imre Lucifer és az Úr összecsapásában az ész korlátait és nagyságát emeli ki. A nagy összegezést az Úr mondja ki: „*Hideg tudásod, dőre tagadásod / Lesz az élesztő, mely forrásba hoz...*”

Lucifer bűnhődése az, hogy amivel rontani akar, az „szép és nemesnek új csírája lesz”. A nő „az érdekek mocskától távolabb” könnyebben érzi meg az égi szót.

Az ember tragédiájának fennkölt gondolatai illenek a virágzó reneszánsz óriásának a világához. Most több okunk is van arra, hogy az ötszáz évvel ezelőtt elhunyt Mester világából tekintsünk Comeniusra, arra a nagy pedagógusra, aki emberi méltóságunkat, szépre, igazra, jóra eszmélésünknek isteni lángját mentette át a mindenkori jövőbe, mert tudta, hogy az ember esendő, és mindennél rosszabb a meghasonlás, s ennek pokol-virágfakadása a háború.

Leonardo da Vinci halála (1519. május 2.) és Comenius megszületése között mintegy háromnegyed évszázad (pontosabban hetvenhárom év) feszül. Több nemzet nyelve indult ekkor tavaszi virágzásnak. A kikelet öröme hatotta át a szíveket Leonardo tavaszán. *Nincs lehetetlen* – suttogetta az ember fülébe a szellő. Ennek a többszólamú öröme zengett a madárdalban. Pico della Mirandola biblíamagyarázatában az embernek az Isten által meghatározott szerepét emelte ki. Emberi méltóságunk alapját égi erő adta meg. Joggal hihetünk abban, hogy nincs lehetetlen, legalábbis addig nincs, míg az ember hű marad igazi küldetéséhez. Brunelleschi hatszáz évvel ezelőtt már esélyes volt arra, hogy az 1418. augusztus 19-én kiírt pályázatot megnyeri, és a firenzei Santa Maria del Fiore dóm kupoláját ő építi meg, de az óvatos és bölcs illetékesek képtelenségnek tartották, hogy óriási állványzat nélkül le lehet fedni kupolával akkora teret.

Leonardo da Vinci egyik szellemi elődje lett a híres pályázó. Kupolájával nem csupán az emberi lelket emelte a magasba, de az építészet hírét, megbecsülését is felemelte, hiszen korábban az embernek ezt nagyon is látható, gyakran maradandóságot biztosító tevékenységét meglehetősen alantának

tekintették. A festőknek sem járt akkora tisztelet, mint a költőknek. Leonardo da Vinci *Értekezések a festészetéről* írt tanulmányában épp ezen a szemléleten igyekezett változtatni. Koronatanúként idézte a mi Mátyás királyunkat. Ő 1482-ben a születésnapjára többféle ajándékot kapott: festményt és verseket is. A képre olyan hosszasan csodálkozott rá, hogy az a költő, aki verseivel járult elé, megsértődött, és ezt szóvá is tette. Ekkor fejtette ki Mátyás király, hogy ha ő festői remeket lát, az annyira lenyűgözi, hogy nem tud másra figyelni. A kép nyelvi tolmácsolás nélkül is kifejezi a lényegét. A versnek megvan a maga nyelvi kötöttsége, tehát a festménynek nagy előnye van a verssel szemben...

Emberi méltóságunk alapját égi erő adta meg. Joggal hihetünk abban, hogy nincs lehetetlen...

Épp ez a gondolatvitel segít abban, hogy ezt a parttalan-sággal fenyegető kérdést a lehetőségekhez mérten, tömören fejthessem ki. Épp a reneszánsz életközponúsága, az égi és földi örömök hangsúlyozása, a megrendelők önös igényei hozták magukkal azt, hogy a hit dolgában másképp, mélyen gondolkodó szerzetesek megbotránkozhattak azon, hogy bibliai jelenetek túlságosan evilági környezetben tárultak a nézők elé. Ráadásul a festőt megbízó-megrendelő személy, annak a családtagjai jelentek meg, például oly művön, amelynek a karácsony misztériuma volt a témája. Nem véletlen, hogy Savonarola és Luther is szerzetes volt eredetileg.

Comenius tisztában volt azzal, hogy a kép sok félreértésre adhat okot. Ám azt is tudta, hogy agyunk, emlékezőképességünk természete hozza magával azt, hogy a tanításban szükség van rá. Az álmainkban gyakran vannak jelen képek. Ha valamit elvesztünk, nem találunk, minden egyéb törekvésünk már esetleg csődöt mond, ekkor előfordulhat, hogy az a kép jelenik meg előttünk, amely az elveszettnek hitt tárgyat idézi fel – épp abban a környezetben, amelyben utoljára használtuk, ahová akkor letettük. A kép tehát nem fétis, hanem ember voltunk kincse, különös isteni adománya.

A kinti világ létéről, híreiről, minőségéről, milyenségéről érzékszerveink tájékoztatnak. A külső és a belső valóság mélységeit, titkait a gondolkodás tárja fel. József Attila *Eszmélet* című verse igazolja, hogy a világ megélésének milyen korlátai, milyen nagysága, szépségei vannak a modern ember számára.

ra is. Ezt különféle szinten éli meg az egyén, de különböző korokban más és más volt a megközelítés lehetősége, módszere.

Jung szerint vannak olyan szimbólumok, amelyek velünk születnek – az emberi tudat mélyéről jönnek elő. George Mounin *A nyelvészet története a kezdetektől a XX. századig* című nyelvtudományi munkájában kifejti, hogy vannak olyan barlangrajzok, amelyek harminc-negyvenezer év üzenetét őrzik; fogalmi közlést lehet gyanítani: az írás előképei, ám a megfejtésükre kevés remény van. A barlangrajzok tanulmányozásával, a legrégebb szimbólumok alapján állapították meg, hogy őseinknek már hetvenezer évvel ezelőtt volt lélektudatuk. A képek és a nyelvek oly titkokat hordoznak, amelyekkel nehéz volt szembenézni. A gondolkodás, a világlátás szempontjából nem volt lényegtelen az, hogy a szimbólumok erdejéből milyen végső következtetéssel lép elő az ember. A tévedéseket, téveszméket akarták elkerülni azzal, hogy tabut állítottak olyan jelenségek útjába, amelyek ismeretlen, sőt egy adott rend számára veszélyes mélységeket rejtettek magukban. Ilyen volt az emberi test.

A kinyilatkoztatásra épülő vallások képviselői nem egyformán tiltották az emberi test tanulmányozását. Abu Ibn Szina, Avicenna orvosi felismeréseit évszázadokon át tanították az európai egyetemeken. Munkája fordításban, latin nyelven volt jelen. Az eredeti arab nyelven írt nagy összegezése 1593-ban Rómában jelent meg nyomtatásban először *Kanún at-Tib (Az orvoslás törvényei)*. Leonardo da Vinci kénytelen volt titokban boncolni holttesteket. A látottakat megörökítette. Az így készített rajzait akár az *Orbis Pictus (Festett világ – A világ képekben)* előképeinek tekinthetjük.

A szellemi világ rajzolt, festett ábrázolását a tételes vallások képviselői nem azonos módon ítélik meg. Ezért minden értékítélet, minősítés nélkül használja a kultúrantropológia az ikonofília és az ikonofóbia elnevezéseket. Ily módon lehet különösképpen rácsodálkoznunk arra a tényre, mely az *Orbis Pictus* legnagyobb érdeme: rajzolt-festett képi megközelítéssel idéz fel, ábrázol szellemi világot is oly módon, hogy nem vetődik fel a bálványimádás vádja. Pedig Comenius korában nem csupán a hit területén érezték a veszélyt, hanem az „idolumok” már ott kísértettek a tudomány berkeiben is, mégpedig üldözendő jelenségként. Elég Francis Bacon *Novum Organum*ára gondolni.

Épp a tudomány fejlődése hozta magával az „egy szó, egy fogalom” igényét. Galileo Galilei élesen támadta, utasította el Torquato Tasso metaforáit. Ilyen szemlélet alapján Shakespeare metaforáira sem várt sok jó...

Az ész és a szív összhangja kezdett megbomlani, mégpedig az ész javára. Fontos a tudás, de szív nélkül milyenné válik az ember arca? Hogyan őrzi meg a krisztusi tekintetet? Comenius *A világ útvesztője és a szív paradicsoma* című könyvében ezt a kérdést oldja meg. A társadalomban és magában a lélekben keletkezett feszültség lidérces éjétől szabadítja meg az újabb és újabb nemzedékek gyermekeit, ifjait.

Időszerűsége épp abban van, hogy sikerült felszámolnia a tanítás terén azt a meghasonlást, amely a reneszánsz virágkora után az emberi lelken erőt vett. Valójában az ősi gyökereket, az igazán jövőt szolgáló gyökereket vitte át – hozta el nekünk – a túlsó partra.

„Kul sezer, Allah bilir – a szolgáló érez, az Isten tud” – hirdeti egy ősi török közmondás. Az érzés, a megérezés meg a tudás kap-

csolata elkíséri az emberiséget. *A szépség szíve* című könyvben több olyan kínai festő vallomása szerepel, akik Leonardo da Vinci előtt éltek. Az döbbeneti meg az embert leginkább, hogy a térben és időben egymástól oly messze élő művészek lélekben mégis oly közeliek voltak.

Távoli területek ősi szimbólumai is egyeznek, vagy hasonlítanak egymáshoz. Ez összefügg a képi gondolkodással, és azzal a jelenséggel, hogy lelkünknek több közös vonása van. Dzsélál Addín Rúmi perzsa nyelven írta a *Mesznevi-i-manevi – Értelmi párverseket*. 1207-ben született, Szent Erzsébettel azonos évben. Költői látomásában leírta, hogy az Isten megteremtette az embert, de látta, hogy az nagyon szomorú, magányos. Az Isten megsajnálta, megsiratta. Lehulló könnycseppeiből lett az ember lelke. Ezért van jelen az isteni a lelkünkben.

„Ablak a szem, a szívbe néz – gőz bir pencere dir, gönüle bakar” – mondja a török. Íme így szól a szív zenéje a messze múltból. Ez mind igaz és szép. Miért van akkor az, hogy nem mindig kedves a fülünknek, ha ezt halljuk: „Ami szívemen, az a számon”? Nem örülünk az őszinteségnek? Zavar az, ha más hangsúlyozza az igazát? Annak örülhetnénk. Legalábbis el kellene fogadnunk, de itt nem csak erről van szó. Mások érzékenységet tisztelni kell. A legjobb az, ha ez kölcsönösségi alapon történik. Ám egy határon túl a kölcsönös nyugalmat zavarhatná meg az, ha folyton-folyvást mindent „kipakolnánk”. Az érzelmi túlzások éppoly veszélyesek lehetnek, mint az

Angyalfej – Leonardo da Vinci tanulmányrajza

értelemé – az észé. Ezt a jelenséget egy török közmondás teszi a helyére: „*Delinin yüreği ağzında dur, akıllının dili yüreğinde – a bolond szíve a szájában van, a bölcs nyelve a szívében.*” Igen, a szív hangjait kell visszaadni, úgy, ahogyan azt az elme helyesen mérlegeli.

Ezek az örök, tiszta, szívből áradó hangok kapcsolják össze a reneszánsz legnagyobbjait Comenius világával. A tanítást, az új nemzedék lelki építését Leonardo és Comenius is nagyon fontosnak tartotta. Leonardo da Vinci tájai a levegőperspektíva miatt nagyon hitelesek, eredetiek. Hegyei nem csupán egy kedves, szép hely kiváltotta élményét tárják elénk, hanem jelen van bennük a föld geológiai múltja is úgy, ahogyan azt egy tudós látja, elméjével felfogja, ismereteit élete részévé teszi. A tér és az idő találkozik egy boldog pillanatban. Rácsodálkozunk a tüneményre. A szép költözik a szívünkbe. Mindennapjaink forogtatásában úgy érezhetjük, hogy jó lenne nekünk is ott lenni ennek a képnek boldogság-igézetű világában. Könnyen érezhetjük, hogy ez lehetetlen. Ám magasba emelő vágy, sóvárgás marad bennünk a saját teljességünk iránt. Mikor érhetjük azt el? Hogyha hallgatunk a szív szavára.

A szív zenéjét érezzük meg *Mona Lisa* mosolyában. Leonardo törvénytelen gyermek volt. Ser Piero da Vinci volt az édesapja. Az ötéves gyermeket magához vette a paraszt lányanyától, az egykori szolgálólánytól. Az anyai szeretet elvesztése kitörülhetetlen nyomot hagyott az érzékeny gyermek lelkében. Hogyan kereste, hogy találta meg elveszett Lélek-paradicsomát? Ezt kereste egész életében. Ez van jelen *Mona Lisa* mosolyában. Sok-sok értelmezés igyekszik erre fényt deríteni. Mindez nagyon nehéz, mert a titkok titka van előttünk. Hozzám az a megközelítés áll a legközelebb, amely szerint *Mona Lisa* arcának az antropológiai felépítésében Leonardo önarcképére lehet ráismerni. Oly nő van tehát előttünk, aki kiegészítette volna, igazán teljessé tette volna a nagy festő mindennapi életét. Azt az eszméit viszont ő „csak” a művészetében, tudományában találta meg.

Folytonos alkotásával, tanulásával, kutatásával a fausti embert idézi elénk. Ezt a tényt húzza alá az egyetlen neki tulajdonított vers is: „*Szabály, mit nem követtem.*” Rohant a világon át. Ha valamit elért, nem pihent meg, haladt tovább újabb és újabb ismeretek felé. Ez a nagy mozgás jelen volt lelkében akkor is, ha egyhuzamban festett, akár napi tizenkét órán át. Ám egyszer csak letette az ecsetet, de nem pihent

meg, hanem élvezettel foglalkozott biológiai, esetleg matematikai kutatással, vagy megszólaltatta valamelyik kedvelt hangszerét.

A szellemi munka változatosságát Comenius tanítási elveiben is megtaláljuk. A gyermek szíve, elméje belefárad hamar ugyanannak a tárgynak a tanulmányozásába. Kell a változatosság. A magunkkal hozott fényt kell felragyogtatnunk úgy, ahogyan azt tehetségünk, és lehetőségeink megengedik. Leonardo da Vincinek már jó híre volt, amikor a törtékkel kezdett foglalkozni. A kör területét, a gömb térfogatát egyre több külső és belső felosztással lehet megközelíteni. Ezt egyre inkább lehet finomítani. Így jutott el Leonardo az infinitézimális számítás alapjaihoz. Bizonyos találmányai azt sugallják, hogy erről az új (akkor még ismeretlen) matematikai módszerről többet tudott, mint amennyi csupán megsejtés lett volna. Ám a nagy, az igazi kidolgozás Newton és Leibnitz nevéhez fűződik.

Az ember véges időben dolgozik, valósítja meg önmagát, de kiváltságos pillanatai megsejtetik vele a végtelent. A szeretet nevében végzett cselekedetek a fausti beteljesedést sugallják: „*Szép vagy, maradj velem*” – szól az ember, ha úgy érzi, hogy tőle telhetően a legnagyobb mértékben sikerült az emberek javát szolgálnia. A nagyok látják a vészeket is, a vízőzont, a világegést. Leonardo korában ezt 1524-re jelezték előre. Az érvelések nem győzték meg, de tudta, hogy az ember mennyire játszhat a tűzzel. Ezért volt olyan hadigépezete, melynek a tervét rejtegette. Egymással civakodó olasz hatalmasságoknak nem akarta odaadni. Nagyobb ellenségtől akarta megvédeni az ártatlanokat. Comenius óriási tragédiák után látta úgy, hogy a fő rossz a háború. Megoldást csakis akkor találunk, ha belátjuk, hogy nincs nagyobb erő, mint az a szeretet, amely a szenvedő Krisztusból árad.

Leonardo da Vinci *Utolsó vacsoráján* Krisztus időtlenül van jelen. A festő tudta, hogy saját jelenében, abban a virágzó, ritka szép korban is voltak olyanok, akik Jézust harminc ezüstpénzért elárulnák. Tisztában volt azzal, hogy saját korának az esendő emberei közül sok olyan van, aki gyenge arra, hogy teljes odaadással szolgálja a szeretet tanítását, de a teljes tagadáshoz sincs elég ereje és bátorsága.

„*Ecce homo!*” – mondhatjuk, de az emberiség útvesztős vonulásából hegycúcsként emelkednek ki azok a nagyok, akik a szív és az ész harmóniáját megértették. Általuk gazdagodott látásunk. Így jutunk közelebb a csillagokhoz Leonardo da Vinci és Comenius által.

Johannes Amos Comenius

CSIBA ZSOLT

Fuggerek és Mediciek

avagy a mohácsi csata alatti mélyvízi áramlatok

A magyarok a legnagyobb örömben, szinte újjászületve térnek házukba, hogy megszabadultak az idegen uralomtól – írja a lengyel nagykövet, Mohácsot követően, Budáról Krakóba, Zsigmond királynak, a néhai II. Ulászló öccsének.

németség árasztotta el, ez szolgálta ki a királyt ágyban, asztalnál, termekben, tanácsban, erdőben egyaránt.” 1523-ban, egy németűj-helyi „megbeszélés” tapasztalatainak örvén az egri püspök keserűen állapítja meg: „Hogy a király míg korban fejlődik, szellemileg hanyatlík, és meg van rontva erkölceiben; udvarnokai nem tisztelik, s nem félnek tőle; bárki szabadon léphet termeibe; nem ritkán meztelenül jelenik meg udvarnokai előtt; bárki hívatlanul asztalához ül; illetlen tréfákat űznek előtte, sőt vele is; a tanácsüléseken szórakozott és szótalan; a templomban nem imádkozik, vadászatok és egyéb szórakozások foglalják el egész idejét...” A seregnek Mohács felé indultában Szerémi György döbbsent tanúja, amikor udvari emberei kérdezték tőle: „Uram, nekünk pedig mi a teendőnk itt Budán?” Lajos erre így felelt: „Jól foglalkoztatok a kutyácskákkal, hetenként kétszer mossátok meg őket.”

Isten kifürkészhetetlen akaratából, ezen az augusztus végi napon fullasztó a forráság, éppen vihar közeledik. Drágffy János közép-szolnoki és krasznai örökös főispán, temesi gróf, országbíró, a Szent Korona nemzetének zászlótartójaként, az uralkodó közvetlen közelében, szálegyenes tartással, az ősi hagyományoknak megfelelően sarkantyú nélkül ül a lován. Kezében a Magyarok Nagyasszonyával, a Boldogasszonnyal ékesített lobogó. Tökéletesen tisztában van azzal, hogy meg fog halni. Azzal is, hogy talán sohasem volt lényegesebb valódi szakrális értékeket felmutatni, mint éppen most. Életét az Úrnak, az Örökkévalónak ajánlja. A rendíthetetlen hűség, kötelesség és becsület útját járja. Szellemisségében a magasabbrendű korok – mint például a középkor – értékeinek képviselője. Közvetlenül a küzdelem előtt, a csatamezőn végrendelkezik, többek között megmentve ezzel a küldönc, a félig-meddig még gyermek apródja életét: „A vezérek hasonlását, a királynak tévelygését, a vitézeknek engedetlenségét szemlélvén...” Az összecsapás után meglelt, vérbe fagyott teste a szűzmáriás lobogót óvja-védi.

A huszonéves, tűzről pattant, kissé férfias természetű Habsburg Mária éjszaka Pozsony felé „vágat fakó lován”. Budáról menekül. Igazából még azt sem tudja, hogy az amúgy kedvre való, húszéves férje – a magyar nemesség által a harc élére kényszerített – II. Lajos él-e avagy hal-e. A királyt lényegében Brandenburgi György bajor őrgróf készíti fel az uralkodásra: „Gyermekkortól fogva rosszul nevelték, fajtalanokdásra csábították, tánczra tanították s nem arra, hogy a hazát védje. Minden húshagyó (farsangi) napon démoni orgiákban részesítették” – írja Szerémi György, udvari káplán. Ugyanő – másokkal együtt – Máriáról, mint „latornőről” („latrunculáról”) szól, aki „a hóbertos Miksa császár udvarából, a szabados szellemű és erkölcsöt nem ismerő német-alföldi környezetből” kerül földünkre. Egy külországi szemtanú, az olasz Massaro így ír: „A királyt naponta 6–7-szer lakmároztatják, és szerfelett itatják, emellett fényes dáridókat rendeznek udvaránál, s minden este megtáncoltatják, éjjélkor pedig újra étkeztetik. Ebbeli mesterei, Del Burgo császári követ és a brandenburgi őrgróf, kik a királynéval és ennek kisasszonyaival virradtig tánczolnak”. Giovanni de Burgo vatikáni megbízott szerint Habsburg Mária oly mértékben tékozló, hogy két ország jövedelme sem volna neki elegendő, valamint szová teszi, hogy: „A budai királyi udvart a

A fejvesztett menekülés során a város védelmének megszervezése helyett Habsburg Mária mellett lovagol az öccse beházasodása révén Fugger-rokon, harminc éves, ereje teljében lévő főúri nábob, Thurzó Elek. A kor eszmei zűrzavarát mutatja, hogy egyrészt mindketten, félig-meddig titokban, Luther csodálói, lelkes „reformerek”, másrészt leveleznek Rotterdami Erasmussal, a kor egyik megmondóemberével, aki elvont erényekbe csomagolva tálalja a hazafiatlan bomlasztással fenyegető „önmegvalósítás és nemzetköziség”, valamint a pacifista farizeizmus modernista tanait (vö.: a liberális-zöld „alternatív pedagógia” elveivel). Mindazonáltal a szakrális hagyomány Istentközpontúsága vagy másképp kifejezve „halhatatlanság gyümölcs” központúsága, nem igazán jó talaj a reneszánsz-humanista Új Kor (New Age) Evilágiság-központúságának, azaz a modernista hagyomány élet- (ész-) kultuszának, tehát „tudás-gyümölcs” istenítésének. Mint Szent Máté (6.24) mondja: „Senki sem szolgálhat két úrnak: vagy gyűlöli az egyiket, a másikat pedig szereti, vagy ragaszkodik az egyikhez, a másikat pedig megveti.”

...a csatamezőn végrendelkezik, többek között megmentve ezzel a félig-meddig még gyermek apródja életét...

A legbefolyásosabb udvari csoport – Habsburg Mária és Thurzó Elek melletti – harmadik kulcsembere a XV. század végén Magyarországon menedéket lelő Snéor Zálmon (vö.: Móricz Zsigmond: „Fortunatus”), az 1492-es Alhambra-rendelet által kitoloncolt szefárd bankárnemzettség képviselője, akiket a muszlimokkal együtt száműznek Spanyolországból. A minden irányba rejtélyes kapcsolatokkal és hatalmas összegekkel rendelkező, 1520-tól „alkincstárnokká” emelt bizalmas közvetlenül a csata előtt, Budán meghal. Idős már, hetvenhat éves. Mégis makacsul tartja magát a híresztelés, hogy a Habsburgok,

kétkulacsossággal vádolván – a kor divatjának megfelelően – megmérgezték. Igaz, ami igaz, Budán található Szent György téri palotájához fűződik az a nagy port kavart eset, hogy a menetrendszerűen ott dorbézoló udvari párt vezetői nem hajlandók az életét kockáztató, lóhalálában érkező déli végvári követnek a szállásra és ellátásra szükséges pénzt sem öszszedobni. Erre vonatkozóan írja Burgio vatikáni követ: „*Ha Magyarországot a veszélyek örvényéből három forint árán ki lehetne ragadni, nem akadna három ember, ki ezt az áldozatot meghozná*”. A „fukar” Fugger-bankház és Thurzó Elek főkincstárnok mellett, főképpen őt hibáztatják a királysági bevételek elsikkasztásáért, az 1521 utáni, igen komoly, ötven százalékos pénzromlás előidézéséért és a déli védelem kulcsának számító Nándorfehérvár elestéért, ahol – tény – se pénz, se posztó, se megfelelő felszerelés, sem pedig felmentő hadak. Mindazonáltal várvédő honvédeink fittyet hánytak koruk fordítottság lényegiségű, modernista divateszméire. A kedvezőtlen körülmények dacára is oroszlátként küzdenek. Akárcsak Szabácsnál, majd Temesvárnál, Gyulánál, Drégelynél és Szigetvárnál – a magasrendű szittyá ősök tiszteletére – ez alkalommal is önkéntes életáldozatot mutatnak be a haza oltáránál. Mikor készülnek ezekről a messze-világító történelmi eseményekről, megfelelő szellemiségű, felesleges tréfálkozástól mentes filmek, mondjuk Mel Gibson, John Woo vagy Szergej Bodrov rendezésében?

A XIV–XV. században izmosodnak meg igazán a nagy nemzetközi szervezeti hálóval rendelkező bankárházak.

Öt évvel később a „*másként gondolkodók*” Habsburg Máriafele menekülő csapatával tart Oláh Miklós, a fiatal, humanista udvaronc, a későbbi ellenreformátor püspök és író, valamint az idős, megcsömörlött, Pozsonyban – a nemzeti vagyon „örzése” címén – majd egyfajta pár napos, dacos struccpolitikát bemutató Bornemissza János is. Mint látható, a Nyugat eme XV–XVI. századi *Új Korában*, a gyakorlati természetű személyes érdekek és a magasabb rendű eszmények küzdelmes viszonyában sokaknál már rendre az előbbieket fontossága kereskedik felül (vö.: *Vekerdy Tamás sztár-pszichológus, a Waldorf iskolák honi atyja szerint: „...a názáreti mester – lúzer (...) De lúzer minden tanítványa és apostola is, mert megölték őket*”). A lényeg tehát a „győzelem”, a „túlélés”, ami mindent felülír. A „bűn” viszonylagossá lesz, aminek következtében, mint a korabeli Luigi Tubero dalmát apát írja: „*a bujálkodás, tétlenség, viszálykodás, pénztelenség és királymegvetés*” válik jellemzővé. Ráadásul eme ijesztő nyugati szellemi hanyatlás takarva vagyon – a túlfinomult tudás, a profán életvágy, az öncélú hódítás istenítésének – „*a dolgok világának*” (Pilinszky János) ezerarcú fátylával. Érdemes összehasonlítani a XV. század első felében alkotó, oroszországi Feofan Grek *Krisztus színeváltozása* és tanítványa Szent Andrej Rubljov *Szentháromság* című szakrális – „istenember” ihletettséggű – ikonjainak szellemiségét a velük nagyjából egy időben tevékenykedő, brüsszeli Jan van Eyck *Arnolfini házaspár*, illetve a *Genti-oltárkép*, modernista hagyományt képviselő, reneszánsz „emberisteni” mondanivalójával.

Mivel a bizalom sebet kap a lelkekben, a viselkedés követetetlenül bonyolulttá, kimódolttá, elviselhetetlenül őszin-

tétlenné válik. A közösséghez tartozás védereje esetlegesedik, nő a magárahagyatottság, a „kaparj kurta” érzete. A nemes nem családfő, a jobbágy nem családtag többé. A tekintélytiszteletet, a kölcsönös megbecsülést, a hűséget és a kötelességtudatot felváltja a nyers erőszak, a kötelező haverkodás és az „egyenlőség” követelése, bármit is jelentsen ez. Európaszerte rettenetes kegyetlenkedésekkel kísért vallás- és parasztháborúk törnek ki. A XIV–XV. században izmosodnak meg igazán a nagy nemzetközi szervezeti hálóval rendelkező bankárházak. Eلسaporodnak a titkos társaságok. Felüti a fejét a napjainkra már komoly fenyegetéssé váló globalista messianisztikus utópia, a szivárványszínekben pompázó „boldog, békes és szabad” Világállam-Falanszter hangyatársadalmának antikrisztusi eszméje. Felbukkan a törvénytelen gyermekeivel dinasztikus politikát folytató VIII. Ince pápa (1484–1492), a „*Vénusz vonzásában élő*” VI. Sándor pápa (1492–1493) és fia, a többszörös gyilkos, hírhedetten gátlástalan Cesare Borgia. 1532-ben megjelenik Niccolò Machiavelli műve, *A fejedelem*. (Több, mint érdekes, hogy az írás egyik kedvenc uralkodója Mátyás király feleségének, Beatrixnek az apja, nápolyi Ferdinánd.) Mindezek alapján az értékek fölötti komoly töprengés – voltaképp a reformáció és a tridenti zsinat (1545–1563) összehívása is – teljesen indokoltnak tűnik. Ha jól meggondoljuk, a protestantizmus és az ellenreformáció, a XVII. századi nagy kettős, Bethlen Gábor és Pázmány Péter suba alatti, hazafias indíttatású összjátéka nélkül még sokkal nehezebb sorsra juthatna Magyarország. Azonban a XV–XVI. században a leglényegesebb mélyáramlat, hogy „*délen*” lassacskán a Medici-bankház, „*északon*” pedig a Fugger-bankház veszi át a nyugati világ pénzügyei fölötti ellenőrzést. Ezen előbbi hatalmát a vagyoni ügyletek és az ősi selyemkereskedelem fölötti ellenőrzés átvétele mellett a XV. században kibontakozó angliai gyapjúüzlettel alapozza meg, amikor is a bekerítések során, fegyveres erőszakkal, tízezrével űzik el a bérlő, szabad parasztoakat, hogy azok aztán kínjukban a városi textilüzemekben elhelyezkedve, a volt földjükön legeltetett birkák szőrét éhbérért feldolgozzák (pauperizálódás). Mindezeket túl Cosimo de Medici a konstanzi zsinatot követően, 1418-ban átveszi a Vatikán pénzügyeinek intézését is. Azonban sem pápa, sem uralkodóválasztás nem történhet a Fuggerek megkerülésével, amiből kifolyólag – mivel két dudás nem fér meg egy csárdában – borítékolható a nagy háttérhatalmi központok versengésének fokozódása. Eme torzszalkodás keltette hullámmás a XVI. századra meghatározóvá válik. Mindkét erőcsoport természetesen nyakig benne van az egész Nyugatot megrengető „*búcsúcédula*”-üzletben is. Egyfelől Giovanni de Medici, a pápaválasztáson – a Fugger-jelölt Bakócz Tamás esztergomi érseket legyőző – X. Leo, másfelől az „*északi*” lekötelezett, Albert mainzi érsek révén. Mindez aztán – egyfajta utolsó cseppként a pohárban – végül Luther Márton nyílt fellépéséhez vezet, aki 1517 októberében nyilvánosságra hozza kilencvenöt tételből álló tézis-gyűjteményét. 1519-ben V. Habsburg Károly az „*északiak*” nagyvonalú kölcsönéből szorítja ki vetélytársát, a „*délielk*” pártolta francia Valois Ferenc királyt, és foglalja el a német-római császári trónt. A Medici-uralom alatt álló Vatikán 1521-ben kiátkozza Luthert, melyre válaszul az ellenoldal éppenséggel támogatni kezdi a reformátort, olyannyira, hogy szobra az augsburgi Fugger házón máig megtekinthető. Mindez Magyarországon úgy csapódik le, hogy fároszként világító Má-

tyás királyunk ádáz ellenfele, Habsburg Frigyes, majd II. Ulászló, II. Lajos, valamint V. Károly és Ferdinánd mögött a Fugger- bankház, míg Mátyás „fekete özvegye” – a sokak öröme végre kiebrudalt, korlátolt, egyben gátlástalan nápolyi reneszánsz intrikus – Beatrix királynő, később pedig a franciák és az Oszmán Birodalom szövetsége mögött a Medici-bankház diszkrét árnyéka sejlik fel. A hazafias Szapolyai párt – és vele az ország – e két, egymásnak feszülő hullámtorony között próbál levegőhöz jutni.

A mohácsi csatavesztést követő nap éjszakáján a budai Logodi utca környékén fáklyák lobognak, nagy pakolás zajlik. A sikátorok mélyéről gyülekezők egyre fenyegetőbb csoportjai elől menekül a módosabb „lutheránia”, vagyis a német polgárság. A vár lábánál, a Duna-parton a királyné főleg németalföldi (holland illetve vallon) udvaronc-hada ötven uszályt (!) rakat meg a Magyar Királyi Palota és Kincstár vagyonával (vö.: *Kun Béla 1919-es Bécsbe menekülése az államkasszával*). Majd ebből állja az ország nyugati részének megszállását a morgoló Habsburg Ferdinánd. Ófelségét ugyanis kedve ellenére mozdította ki megszokott Spanyolországából, szigorú bátyja, V. Károly német-római császár. Egyszermind kiűrtetik a Magyar Királyi Levéltár is, amelynek irataiból, többek között nemzeti emlékezetünk felbecsülhetetlen értékű krónikásai – Anonymus, Kézai Keszi Simon szerzetesek és Thuróczy János, világi ítélőmester – dolgoztak. Kun Pál esztergomi hajóskapitány mindezt nem nézi bárgyún. Megtámadja az uszály-

rajt, párat elsüllyeszt, ám embereinek egy része, nem megengedhető módon, bosszúszomjas erőszakot tesznek Habsburg Mária könnyűvérű hírben álló udvarhölgyein, és gúnyolódótobzódó táncot lejtenek ruházataikban. Mindazonáltal ezen sajnálatos eseményhez tartozik az az előzmény is, hogy a királyné, a ledolgozott munkabér kifizetése helyett – cseh zsoldos palotaőreivel – elkergetteti a dunai naszádosokat. Hirtelen köddé válik a közvetlenül Mohács előtt alakult, udvarpárti Kalandosok Titkos Társasága is. Holott az 1526-os rákosi országgyűlésen még az ő serénykedő aknamunkájuk eredményeképpen fosztják meg nádori méltóságától a nemzeti erők képviselőjét, Werbőczy Istvánt, az 1514-ben elkészült, méltán nevezetes *Hármaskönyv* (Tripartitum) törvénygyűjtemény összeállítóját, mely évszázadokig mintegy nem hivatalos, ám a gyakorlatban alkalmazott Alkotmányként védi a hazát. Mindazonáltal a drámai események hatására egyik vezetőjük, Pöstyéni Gergely szívében mégis feltámad a felelősségérzet. Bűnbánatot gyakorol, és a nehéz időkben is helytálló, magas rangú segítője lesz a Szapolyai János vezette nemzeti erőinknek. „*De maradjunk a menekülő királynénál és az örvendő magyaroknál. Vegyük tudomásul, hogy »szinte újjászülettek« a mohácsi csatavesztés hírére, amint azt a lengyel követ írja; újjászülettek, mert megszabadultak az idegen uralomtól. (...) Soha még ország nem örült annyira egy csata elvesztésnek, mint most*” – írja az eseményekről Nemeskürty István az *Őnfia vágta sebét* című – egyébiránt több szempontból a „nemzetköziség” elvárásainak

A mohácsi csata – Török miniatúra

irányába hajló – könyvében (*Az amúgy jeles, nagy tudású szerző mentségére szolgáljon egyrészt, hogy 1975-ben ettől eltérő szellemben nem igazán lehetett múltunk sorsfordító eseményeivel kapcsolatban komolyabb művet megjelentetni, másrészt sok olyan adatot közöl, ami másfajta értelmezések lehetőségének is tág teret ad, esetleg szándékkal szervezve így alkotását.*) Elgondolkodtató például, hogy katonailag voltaképp egyáltalán nem indokolt a pánik: „Mohács miatt nem feltétlenül kellett volna menekülni Budáról. Mohácsnál ugyanis mindössze annyi történt, hogy egy szedett-vedett, rosszul vezetett és begyakorlatlan sereget augusztus 29-én (...) megfutamtottak; igen nagyszámú – egyesek szerint kettőezer, mások szerint (...) négy és fél ezer – nemesurat, hadifoglyot kivégeztek. A király eltűnt, nyoma veszett. Ez nagy tragédia. Mégsem végzetes, mégsem »vész«” – folytatja Nemeskürty. Kétségtelen, hogy a török beszámolók a számarányokban jelentős mértékben elfogultak. A hozzávetőlegesen harmincezres magyar seregből valószínűleg tízezer alatt marad a veszteség, aminek csaknem egynegyede cseh zsoldos palotaőr, illetve kisebb részt lengyel segéderő. A hazai hadak jelentősebb része érintetlen marad. A pilismaróti szekérvár körüli mészárláskor többen halnak meg, mint itt. „Így hát Mária pánikszzerű futása legalábbis furcsa. Persze csak akkor, ha a török elől szalad. Mária azonban a magyarok elől menekül.” – vonja le a következtetést Nemeskürty István. Ha megnézzük, hogyan vélekedik bukásának okairól maga a királyné, jellegzetes felelősségáthárítással találkozunk. Pozsonyba érkezvén ugyanis első dolgai között szerepel, hogy oklevet bocsásson ki, amelyben minden zsidó kereskedőt megfoszt javaitól, mivel őket hibáztatja „a közhivatalok lezüllesztéséért, a kincstári jövedelmek sikkasztásáért, a hadiszolgálat mulasztásaiért”, valamint az ütközet elvesztését is lényegében „ocsmány és uzsorás kalmárkodásuk” eredményének tudja be.

Szulejmán, a győztes mohácsi csatát követően, jutalomként szabad rablást engedélyezve, kifosztja Pécs városát...

Igazságos Mátyás királyunk vasmarka alatt a hitelezés gyakorlata a „jut is, marad is” elv alapján megfelelően szabályozott, ami valójában az üzleti életnek is kedvező légkört teremt. Az 1490-ben, negyvenhét évesen, gyanús körülmények között bekövetkezett halála utáni felelőtlen, öncélú és mohó „Jagello” – valójában gyarmati jellegű Fugger – vezetés következtében zuhanórepülésbe kezd a gazdaság. Elszabadulnak a kamatok, ami miatt már 1494-ben és 1496-ban is komoly összetűzések történnek Budán. A feszültség egészen a mohácsi csatáig fennmarad, sőt a helyzet egyre fenyegetőbbnek tűnik. Így nem meglepő, hogy a török közeledésének a hírére – Josef Kohen orvos, budai szemtanú szerint – „a zsidók a városban maradtak”, és a szefárd József ben Slómó vezetésével küldöttség indul Dunaföldvárra Szulejmán elé. A találkozás során a Török Birodalomba történő bevándorlási kérelmet nyújtanak be, mely kérés meghallgatásra talál, és csak 1541-ben tér vissza egy részük Budára, a szultán seregeivel. Nyilván nem titok előttük, hogy I. Ferenc francia király közvetítésével jelentős spanyol szefárd bankárcsaládok nyernek menedéket, és érnek el komoly befolyást az Oszmán Birodalomban. Talán elég, ha a Granadából származó József Hamonra vagy fiára, az 1554-ben elhunyt Móse Hamonra utalunk, aki Nagy Szulejmán egyik

legfőbb bizalmasa. Ez idő tájt érkezik Antwerpenből Törökországba a híres portugál Mendez-Nászik bankárcsalád is, akiknek hatalmas vállalkozásai még a francia királynak vagy az éppen amerikai világbirodalmát építgető spanyol királynak is hiteleznek. Egy francia utazó 1547-ből származó beszámolója egyenesen egyfajta „zsidó aranykorról” beszél, mely szerint „oly mértékben átvették Törökország forgalmát és kereskedelmét, hogy a török gazdaság teljesen az ő kezükben van”. Ráadásul 1551-ben Habsburg Ferdinánd ismét kötelezővé teszi a felső ruházaton viselt sárga folt kitűzését – amit Mátyás király beszüntetett –, mely miatt újabb kivándorlási hullám indul el a hódoltsági területekre. Mindazonáltal, mivel pénzről van szó, az Oszmán Birodalomban is léteznek feszültségek. Például a népszerű Musztafa szultánfi túlzottan közösségellenesnek érzi a kialakult helyzetet, viszont 1553-ban olyannyira elbukja az örökösödésért folyó küzdelmet, hogy bizalmatlanná vált apja – az idősödő Szulejmán – egy hadi felvonulás örvén, saját sátorában gyilkoltatja le, majd agyonszurkált testét elrettentésül közszemlére bocsátja. A Mohács utáni, 1526-os székesfehérvári koronázó országgyűlés is alkot ugyan a zsidóság száműzetéséről egy rendeletet, ám Szapolyai, immáron I. János király, ezt nem írja alá, így az nem lép törvényerőre. A nyugati hadak 1686-os budai ostromának során a zsidó lakosság vállatve védi a várat az utolsó vérig harcoló, hős Abdurrahmán Abdi Arnaut pasával. A küzdelmet túlélő Schulhof Izsák így érzékelteti a hódoltsági életérzést: „Buda szent gyülekezetében laktam. A város a török birodalom uralma alatt állott, s lakozásunk viruló volt, akár a zöldellő olajfa, biztonságos és nyugalmas. (...) Az ellenség

Szapolyai János, Magyarország királya

bejött a városba, az utcákon és tereken tombol, és betör a házaikba, elvesztünk, mindnyájan elvesztünk!”

Szulejmán szultán, a győztes mohácsi csatát követően, jutalomként szabad rablást engedélyezve, kifosztja Pécs városát, majd óvatosan felmegy Budáig. Frangepán Kristóf gróf érintetlen, harcedzett délnyugati dandárja a török után megy, és Székesfehérvárnál egy egész hadosztályt megsemmisít. A dúlás azonban az ország túlnyomó részét nem érinti. Szapolyai Szegegnél időző jelentős hadereje nem mozdul. A Padisah hat hét után maradéktalanul kivonul az országból. Nemeskürty írja: *„Nemhogy »mohácsi vérszől« nem beszélhetünk tehát, hanem inkább azt kell megállapítanunk, hogy Magyarország ilyen szerencsésen még egyetlen katonai vereséget sem véselt át, mint ezt.”* A Porta – Nándorfehérvár és Szabács kivételével – mindent, még Szerémséget is Szapolyai uralma alá rendeli. Az Oszmán Birodalom számára ugyanis a sok vesződséggel és költséggel járó megszállás helyett sokkal megfelelőbb lenne, ha a Magyar Királyságot egy keresztény vazallus állammá tudná alakítani, amely aztán ellátást, segédcapatokat és szabad utat biztosítana számára Bécs felé. Ennek érdekében még II. Lajossal is tárgyalni próbál, de törekvése a király messzemenő Habsburg elkötelezettsége miatt nem vezethet eredményre. Így a padisah számára nem marad más hátra, minthogy – olasz és francia tüzerekkel erősítve – nekiveselkedjen Nándorfehérvár 1521-es megvívásának. Az 1526-os támadást egy még fajsúlyosabb körülmény sürgeti, ugyanis 1525 novemberében, a páviai ütközetben V. Károly váratlanul legyőzi és fogságba ejti I. Ferenc francia királyt. Ennek hatására édesanyja, Savoyai Lujza lélekszakadva rohan a törökhöz segítségért, mely közeledés végül egy komoly (mintegy háromszáz éves) szövetséget alapoz meg, ami egyébiránt nincs túlzottan a Medici-bankház ellenére.

„Ez ország soha több kárt, soha több pusztulást, nagyobb veszélyt nem szenvedett, mint midőn nem saját, hanem idegen nyelvű urak bírták s kormányozták... Ezért királyunkul senkit nem választunk, hanem csupán s egyedül a kormányzási hivatalra alkalmas és képes magyart!” – mondja ki a 1505-ös rákosi országgyűlés, melynek nyomán 1526-ban, végre egy magyar főnemest, Szapolyai Jánost tettük felkent királlyá, és tiszteltük meg a Szent Koronával. Frangepán Kristóf gróf, a nagyszerű hazafi, valamint kipróbált had-

vezér és egy sokat látott szerb szövetséges vezető is sürgeti, hogy most, azonnal le kell csapnunk a Habsburg pártiakra Pozsonyban, ki kell vernünk őket az országból, nem szabad késlekedni. Ehelyett azonban – valószínűleg a bennünk magyarokban élő, megmagyarázhatatlan, Nyugat iránt érzett viszonzatlan szerelmi vonzódás okán – Szapolyai János békítő küldöttséget meneszt Ferdinándhoz, és az ősi szövetségkötési hagyományt követve megkéri Habsburg Mária kezét. Ezek után értékes heteket tölt el a válaszra várva, természetesen hiába, így végül Buda felé vonul. Igazi diadalmenet ez. Amerre elhalad, mindenhol csapatostul, mámorosan üdvözlő a lakosság. Mint Szerémi írja: *„A néptömeg messiásként várta János vajdát”.* Közben Habsburg Ferdinánd arcátlanul börtönbe veti követünket, majd pár hónap múltán ellenkirállyá koronáztatja magát, Mária pedig meg sem áll Németalföldre. A császári csapatok 1528-ra kiszorítják Magyarországból a feleslegesen jóindulatúnak bizonyult I. János királyt, aki Lengyelországba menekül. Ám a török ezt nem nézheti tétlenül. Megköti Szapolyaival azt a szerződést, amit annak idején már II. Lajossal is szeretett volna és 1529-ben, az éberségre intő mohácsi csata helyszínén visszaemeli a trónra. Ezt követően, magyar segéderőkkel kiegészülve Bécsre támad, ahol viszont kudarcot vall. 1530-ban viszont Szapolyai, komoly török csapatokkal karöltve, sikeresen megvédi Budát Roggendorf császári hadvezérről szemben. I. János király következő nagy éve 1539. Az idősebb, ötvenkét éves uralkodó feleségül veszi a húszéves Izabella hercegnőt, Jagello Kázmér lengyel király leányát. Egy év múltán fiúgyermeke születik. Szapolyainak éppen a tordai országgyűlés kapcsán vannak feladatai, amikor érkezik az örömhír. Az embert próbáló nyári hőség dacára boldogságában körbenyargalja a táborát. Felzendül mindenki, hatalmas a vivátozás! Mégsem az idegen Habsburgok öröklik meg a honi trónt! Pár napra rá, nagy felhevültségében rosszul lesz. Halálos ágyán az országot hű pálos szerzetesére, kiváló politikusára – a korábbi vitéz délvidéki hadnagyra –, György baráttra bízta, aki majd oltár előtti mártír-halálával is bizonyítja, hogy magyarnak lenni nem feltétlenül származás kérdése, inkább az, hogy valaki képes-e a saját élete fölé rendelni a magyarság sorsát. Hogyan is mondja Márai Sándor a *Mennyből az angyal* című versében? *„Egyik érti, másik nem érti. / Fejük csóválják, sok ez, soknak. / Imádkoznak vagy iszonyodnak. / Mert más lóg a fán, nem cukorkák: / Népek Krisztusa, Magyarország.”*

Az erőviszonyok végül úgy alakulnak, hogy az ország nyugati része voltaképp Habsburg megszállás alá kerül, a nemzetiek pedig – jobbára török támogatással – szilárdan tartják Kelet-Magyarországot. Kénytelen-kelletlen, magyar magyarnak is feszül. A két terület között azonban egy hatalmi úr keletkezik, melyet ha nem a Porta, akkor előbb-utóbb a nyugatiak töltenének ki. 1541 augusztusában lejár a „türelmi idő”, Szulejmán szultán megszállja az ország középső részét. A jó öreg budai lakos, Szerémi György, kortárs szemtanúnk írja: *„A magyarok szívesen átadták volna a németnek a budai várat, de volt három okuk a magyaroknak, hogy ezt ne tegyék. Először: hogyha bejönnének, vagy beengednék őket Budára, akkor végül ezt a németek nem tudnák megvédeni a törökök császára ellen; másodsor: a németek nem kedveznének sem a magyar előkelőknek, sem a nemeseknek, hanem a magyarokat egyszerre mind kiirtanák egy szállyal; harmadszor azért, mert a magyarok a törökök császárával szemben esküszegők lennének, a császár pedig meg tudná tartani hatalmával Budát a németek ellenében.”*... Végül mindig Istené az utolsó szó.

Reményik Sándor

Mohács után

részlet

A király szőke fején a sisak,
Tomory vasmarkában a kereszt,
Maroknyi had halálra szánt szíve:
Irgalmat nem találtak.
Mohács felett olyan csillagok álltak.

Testvér, ne kérdezd, hogy ki volt hibás,
Főúr, főpap, jobbágy vagy köznemes?
Mindenki bűnös volt és senki sem,
Hidegen hirdették a csillagok:
E nemzedéknek nincsen kegyelem.

Maria Konopnicka

Erre járt a német...

Erre járt a német,
Jött a bitang féreg:
„Add, paraszt, a földed,
Lesz jó sárga pénzed!

Megveszem a házad,
Megveszem a réted...
Temérdek tallérral
Mefizetlek téged.”

– Eridj csak, jó német
Merre kedved leled,
De az én földemre
Rá nem teszed kezéd!

Nem fogsz meg arannyal,
Nem nyersz meg ezüstön...
Ki földjét eladja,
Nincs a mi hitünkön!

Gazdag vagy te, német,
Szép kövér erszényed,
De az én földemhez
Te vagy legszegényebb!

Mesgyére, szántóra
Elköltöd a tallért,
De hogyan fizetsz meg
Az aranyló holdért?

Ki lesz, ki az Isten
Fényét megfizesse,
Ablakom világát
Minden áldott este?

Háztetőm szalmáját,
Mi főmet vigyázza,
Harangnak hívását
Reggeli imára?

Erdőnek zúgását,
Virágát mezőnek,
Otthonomnak őret,
A ferde keresztet?

Ugyan megfizetsz-e
A gyöngye harmatért,
Mit ezüst köntösként
Ölt fel a fű, a rét?

Gólyakepelést,
Mi a tavasz hangja,
Mint az erdőszéli
„Ihajja-csuhajja”?

Ki fizet meg engem
Patak kék vizéért,
Napnak melegéért,
Csendes jó időért?

Fehérlő fővenyéért,
Hol gyerekhad játszik,
Pacsirta daláért,
Mit fennen trillázik?

Vagy a fúvó szélért,
Amint fütyül halkán,
Vagy mit a kis tücsök
Ciripel a falban?

Húsvét vasárnapkor
Nyíló barkaágért,
Őreg körtefánkknak
Hosszú árnyékáért?

Mefizetted vajon
Édességét méznek,
Amit kaptárunkba
Gyűjtenek a méhek?

Temetőnk virágát,
Galagonyafáink,
Hol nyugszanak békén
Boldog dédapáink?

Hisz kell a fogadó
Nekem is végtére,
Ha szólít az Úristen:
„Jer, paraszt, az égbe!”

Hogy ha éjszakánként
Gyermekim aggódnak
Nem tudván, hol lelik
Sírhelyét apjoknak!

Nem kapsz földet, német
Aranyon, ezüstön...
Ki földjét eladja,
Nincs a mi hitünkön!

Ifj. BÉRI GÉZA fordítása

Ország László fotója

A szeretet szivárványhídján

Lezsák Sándor A rozsdás kések ellenében című könyvéről

Letérdel az ember, hogy felette zúgjanak el a viharok. S ebben a viharelzúgásos sorsállapotban összegződik benne minden. Elzúgnak viharaink, ahogyan Lezsák Sándor évei és kísérletei felett is, miközben az úton járva kocsikísérőből eljutott a kísérletező politikai szakmáig, sosem esve ki önmagából és a tanári hivatásból.

Frakciótagsága mára kiszélesedett, mert a Nagy-Magyarországban járó frakciónak, a vándorirodalmárok társaságában él, ír. A valóságban nem csupán él, de azt megéli, és ahol teheti, beépíti élményeit a szövegeibe. Most összegez, mintha valami lezáródna, mintha valami bezáródni akarna.

A 2018-ban napvilágot látott *Rozsdás kések ellenében* kötetében megjelent válogatott írások (2009–2018) erre nyitnak kérdést: az elmúlások, elmaradásaink ölelésére, öldöklésére. Valódi szembenézés ez a kötet a földönfutó idővel, benne azokkal az epizódokkal, gyorsfelvételekkel, amelyek csak egyszer adatnak meg a szerencsések számára, mások észre sem veszik. Az elmenők utolsó földi stációjánál, a temetéseken mond beszédet és ezeket gyűjti egybe a *Lélekharang* fejezetben. 17 búcsúbeszéd Csurka István, Pozsgay Imre, Horthy Istvánné, Pongrácz Ödön, Püski Sándor, Nagy Lajos, Rázmány Csaba, Bodor Ferenc, Sváb Kovács Sándor, P. Vezér Ferenc, Anka Balázs, Dobos Krisztina, Borbándi Gyula, Puskás Mihály, Bedő György, Apáti Miklós, Kovács Kálmán temetési szertartásán.

Lezsák Sándort nem véletlenül hívják meg bensőséges emlékbeszédek megtartására, hiszen tapasztalati tény, hogy felkészült ember, aki adott pillanatban a legtöbbet igyekszik kihozni önmagából. Megsűrűsödött körülöttünk a kortársak bejelentkezése az elmenetelre, sorra nyomogatják a hozzátartozók a telefongombokat, írják elektromos leveleiket, tudatván, hogy valaki megint elmegy közülünk, készítsük a következő fekete öltönyt, írjuk a legújabb búcsúbeszédet. Ezek a próbatételek egyre sűrűbbek az írópolitikus életében is.

Lezsák Sándor minden búcsúztató beszédében, avatási szertartásokon értékmentő ember, aki az értékteremtő és -őrző emberre vetíti vissza a gyászolók figyelmét. Rendíthetetlen hitűekről, a hosszan virrasztókról, a mindig virrasztókról szól, akiknek tisztességét kőtáblákba és szívünkbe kell vésní. Korbácsos kor üldözötteinek, szuronyok, szovjet géppuskák árnyékában felnövekednek, az örök bizonytalanságban is példát mutatóknak, a sortüzek áldozatainak (*Tiszakécske*, 125. oldal) és a Gulagok megsemmisítő gépezetei – az azokat működtető bíróságok, kommunista banditák – deportáltjainak, áldozatainak (*A Hortobágyi Gulagról*, 119. oldal) állít emléket. A megtorlás elől menekülni kényszerülők, a száműzöttek, elsodort szabadságharcosok, a búvópatak nemzedék összekötő erejét, értük

őrzött tiszteletét fogalmazza beszédében, magasra emeli azokat, akiknek tetteiből erőt, bátorságot meríthetünk: kolostor-építőkből a *Hargitán* (99. oldal), Márton Áron életszentségének útját járók áldozatvállalásából. Számos írásából kiolvasható, hogy ő Jézus társaságában csapatjátékos, jól érzi magát a hívó ember bőrében, jó munkatársa Jézusnak.

Egyre szűkülő érdeklődést mutató korunkban megpróbálja a történelemeszméltető szerepét magára vállalni. Bizonyára nem reménytelenül, de talán csak szerény eredménnyel. Heroikus tett ez, mely a meglévő reménységgel még pislákoló, de folyton halványuló fényerőt megújítja bennünk. Ha a történelmi téreőr benne is elfogy, akkor fölkapaszkodik Gálfalvi Gyurka író társával az Istenszékére, elég magasra ahhoz, hogy feltöltődjön az emberi lélek-akkumulátor, és kitartson a következő hetekben, hónapokban, hogy közben a nemzet-egyesítő történelmi folyamat feltartóztatatlanságáról mondjon el egy igét. Miért is ne tehetné, hiszen diktatúrák, parancsuralmi rendszerek szemétdombján miért ne üvölthetnénk bele, hogy győzelem, emberek! – fel kellene ébredni, hogy győztünk! Csipkedjük meg egymást! Lezsáknak minden elmondott beszéde, leírt sora tele van ilyen életre csipkedésekkel. Van még két évünk, hogy felkészüljünk az Elég volt, igazságot a magyar nemzetnek! – kiüvöltésére, az autonómiák megadásának kezdeti lépéseire. Téreőr lesz hozzá, csak éljünk vele!

*Rendíthetetlen hitűekről,
a hosszan virrasztókról,
a mindig virrasztókról szól...*

A magyarság lelki egysége legfontosabb, de darabolt, mint az 1920 utáni országunk, és hiányérzetként lépked egy-egy emlékéllítésben, s éppen ezért a lelki egységet szolgáló személyeket, felekezeteket meríti fel az elmúlás veszélyes iszapjából: 1956 forradalmából a megmaradtakat, Pongrácz Ödönt és árnyékában Gergelyt s a többi Corvin-közi bajtársukat. A torkon vágott forradalmat mutatja meg tisztító tűzben, nem feledve és éles lángot dobva a kommunizmus rémtetteire, majd a nyomában feltüremkedő emigrációra, mely csak betekintés és intés: vigyázzunk a strázsán, mert a kivándorlás mindennapos rémképpé vált. Sokat veszítettünk akkor, amikor a kiprovoált forradalom következményeként fellángolt szabadságharcban elmentek az ország építésére kiszemeltek, köztük a legjobbak is, s lettek a búvópatak emigráció. Így emlékezik Bánkuty Gézára és Ilonára, akik feltérképezhetetlen mértékű támogatásban segítették a kicsinyre zsugorodott és lehetőséggel

bíró hazát, melyet kényszerűségből hagytak el ők is, és teremtettek új otthon Floridában. Új hazát keresőkre figyel, s ha teheti, le is írja, hogy ne maradjon kiénekeletlen a fájdalom. A Pető Ferenc mellszobrának avatásán visszatérő vendégek neveit említi, közülük már sokan elmentek, de felmutatja, hogy ne maradjon megjelöletlen, filmszerűen előhívható legyen Tollas Tibor *Varázskörének* népes tábora: az ausztráliai Kovács Erzsike, Gulyás Györgyiék, Galló Gézáék, a svédországi Pap Iván, az amerikai Pető Ferenc. E sorok írójának igen kedves, hogy Lezsák megemlékezik a venezuelai Tar Pálma költőnőről is, akinek Lakitelken a Múzeumban kiemelt helyet szentel, kinek fennmaradt írásaiból e sorok írója kötetet szerkesztett.

Lezsák Sándor a kiűzetéssel minden könyvében érzelmesen foglalkozik, de az eredővel is: Trianonnal, '56 szabadságharca utáni stációinkkal, száműzöttekkel, számkivetettekkel: Tollas Tiborral, Wass Alberttel, Püski Sándorral, Határ Győzővel, Gombos Gyulával, s ezt ha teheti, ebben a könyvében is kitakarja, mint nem hegesedő sebet (a 45. és a 125. oldalon Tiszakécske jajsikolya, a 135. oldalon Nyíró József emlékére).

Nem csak idillikus – csak az emberi nagyságokat felmutató – kötet ez, mert figyelmeztet a csalódás és kudarc forrásainak jelenlétére is: hazai zsoldosokra, kollaboránsokra, a rablóprivatizátorokra, cinikus vérprofilokra, a kiszolgáltatott helyzetbe sodró, lelki száműzetést elrendelő ócska figurákra, a teremtett világot züllesztőkre, történelmi bűnözőkre, az ügyeletes történelmi vadkanokra. Emlékeztet és egyben meghirdeti a kötelező penzumot: néven kell nevezni a bűnözőket, gyilkosokat (Sas Kálmán 1956 utáni erdélyi megaláztatása a 114. oldalon). Némi áthallással, írók-költők gondolatait kiemelve flitteres álérzelmek felkorbácsolóira és giccsparádéra fókuszálva aktualizál, majd tetszetős mondatot idéz: tovább csúnyul a világ, a sakállok megint védett állatok, a pacsirták pedig végveszélyben vannak (Apáti Miklós, a 60–61. oldalon, Kovács Kálmán a 65. oldalon). Lehet, csak fikció, lehet, hogy életézés?

Forrásvidékeket tár fel, és életutaknak máig ható tanulságaira fókuszálva erkölcsi tőkét kovácsoló papokhoz, közéleti személyiségekhez, forradalmárokhöz, ösztönző könyvkiadó idOLOKHOZ VISZ, visszahódító, méltó rang-és helykereső feladatok súlyosságára és súlyára tapint, mindig szem előtt tartva „a családot, a keresztény értékrendet megtartó, erősítő hitet és gyakorlatot” (Rázmány Csaba, a 13. oldalon). Így bevallottan is „a szeretet szívárvány-hídján” társ marad a közösségerősítő szolgálatokban. Hittelt hirdeti: a veszélytudat rendkívüli erőfeszítésre, összefogásra képes ösztönözni (II. Rákóczi Ferenc a 94. és Mindszenty József a 97. oldalon).

A veszélyeztetés magas fokán idézi Mindszenty bíboros kegyetlenül időszerű mondatát: „Magyarországon a jelen korban nemcsak a magyar egyház, nemcsak a magyar vallás, nemcsak Magyarország sorsa forog kockán, hanem elsősorban a katolicizmusnak az ügye az egész világon.” Érdemes a kijelentés időpontjára figyelmet fordítani: 1945! Ma is megriad a lélek, hiszen a fenyegető migráns áradatnál a közeli és távoli jövő kérdése e mondat mentén értelmezhető: mi lesz itt? Mi leszünk itt egyáltalán? Zaklatott időkben a szentek és hősök élete volt az erőforrás, nem lehet másként ezután sem, s mivel azokból van bőven, hát hinni kell, nem csak remélni! Márton Áron csíkszeredai szobrának avatásán ezt erősítendő már így fogalmaz: „A nép szikla, melyre a nemzet élete biztosan épül.” Ezt a sziklát kell védeni, hogy ne porladjon.

Figyelmeztet a lélek drámai tusakodásában a közvetlen feladatunkra is: életünk karbantartására, mert „egy pillanat alatt minden megszűnhet, tervek, álmok, remények, mint egy színes szappanbuborék, úgy pattannak szét, elillan, vége mindennek vége...” (Bodor Ferencről, a 20. oldalon).

Izgalmas olvasmányt kínál az előszót megíró Bíró Zoltán, s valóban nem húzza csőbe azt, akinek kezébe kerül a Kairosz Kiadó jóvoltából napvilágot látott, négy fejezetből álló 235 oldalas könyv. Lezsák példázatosan fűzi össze saját gondolatait egy-egy búcsúztató beszédben a távozó személy nagyságához kapcsolódóan, és a szoboravató ünnepélyeken a kiemelkedő talentumok cselekedeteihez remekül ágyazza be saját gondolatait. Izgalmasan aktualizál, amikor egy-egy személyiség több tucat érényei közül meg tudja találni a legtömörebben kifejezhető. Mert a kötet nagy erejű sodrását éppen a tömörség adja. Így például a saját nemzeti út minősége jegyében új szellemi erőtereket nyitó-megújító embert tiszteli Püski Sándorban, és a jövő követelményét fogalmazta meg: a nemzetgyilkos disznófejű nagyurak tékozlása és tobzódása idején a magyarság érdekében dolgozzunk olyan megvalósítható programok és magatartásformák kialakításán, amelyek segítségével a nagyobb létbiztonságot, a magyar társadalom erkölcsi alapú békességét meg tudjuk teremteni. E máig aktuális programot Püski Sándor temetésén fogalmazta meg 2009. augusztus 13-án.

A nemzetpolitika napszámosává szegődik, fújja a dalt, nem mindenkor jó kedvből, de fújja...

De lényeglátásának példája az is, ahogyan más írókra, könyvkiadókra emlékezik: Borbándi Gyulára, Apáti Miklósról, Bedő Györgyre, Tollas Tiborra vagy éppen a Művészkirálynokra, Királynőkre: Latinovits Zoltánra, Ruttkai Évára...

Az együtt sírunk, nevetünk belátása, az egy csónakban evezünk felelőssége jellemzi minden búcsúztató beszédét, melyekben az ember és szülőföldje, szabadsága és felelőssége képletbe helyezi az elmenőt, a már csak szoborban emlékeztetőt, aki csak látogatóban volt itt e földön, de nem mindegy, mit tett hozzá a haza gyarapodásához.

A nemzetpolitika napszámosává szegődik, fújja a dalt, nem mindenkor jó kedvből, de fújja, mint a rendszerváltásnak kiáltott valamiről, de vallja, hogy nem minden úgy sikerült, ahogyan azt ők gondolták a lakiteleki sátor alatt.

És mindezen gondolatainak megágyaz, ha búcsút fogalmaz, s ahová csak illik, akihez odapasszol, élénken emlegeti: a forradalom befejezetlen, a rendszerváltás is az, és ezen a damaszkuszi úton van még remény a fordulatokra, a megtérésekre, csak imádkozni ne legyünk restek (Pozsgai Imre, a 52. oldalon), még ha ez a színpad néha kánpad, és nehéz az őszinte szerepformálás.

Csurkát sokan szeretnék már nem ismerni, nevét nem hallani. Ebben a süket ordítózásban Lezsák példamutatóan áll a vátesz-író politikus koporsójánál, mely a nyolcadik, vagy ki tudja, hányadik, amelyet el akar végleg kaparni a magyarság egy kicsinyke, de hangos részlete. Nehézfű volt, de *muszáj Herkules* is – vallja Lezsák, egybeszedve koporsójánál minden illendő és kellő gondolatot. Nagy jellemek tesznek ilyet, mit ő

tett, mert kezét nyújtott a nyújtózkodó és segélykérő, mozaikká tördelt nemzetféltésnek.

Csurka tagadhatatlanul vátesz volt, de Lezsák is az, hiszen elég csak a 2001. január 16-i beszédére figyelmeznünk: „*új korszaknak kell következnie, mert ahogy a sötétségre a derengés, a világosság ideje jön el, úgy most is eljön egy tisztább, világosabb korszak...*” (Pongrátz Ödön, a 25. oldalon) Az áhított váltás megtörtént. Már rajta is múlik, mivé válik a kezük alatt.

Mélyről merve Csurkáról mer beszélni, a halk halottról újra fellebbenti a leplet. Mer beszélni! – ez nagy dolog ma, a hallgatás kényelmébe burkolózott értelmiség szorongó látványának éveiben. Úgy szólal meg, hogy felszabadít az önfeladásban, hogy merjünk beszélni gróf Teleki Pálról, legyen bátorságunk szólni és cselekedni is! Így szólít meg, ösztönöz, szinte lázít: merjünk szobrot állítani Tóth Ilonkának, Wass Albertnek, köztéren szobrot emelni gróf Teleki Pálnak (Gróf Teleki Pál szoboravató ünnepségén, 71–72. oldalon). Lezsák nem áll meg a személyes felelősségnél, felelőtlenégnél, tunyaságnál-gyáva-ságnál. Nagy Szeder István mellszobrának kiskunhalasi avató ünnepségén konkretizál: „*súlyos erkölcsi adóssága van az önkormányzatnak, kormányzatnak, nemzetünknek azok iránt, akik életsorsukkal, rendíthetetlen küzdelmükkel álltak helyt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc világtörténelmet is formáló napjaiban.*” Ugyanezzel az elánnal áll Tollas Tibor meghurcolt költő időt álló történelmi bátorságának és igazságmegszállottságának emléke mögött (a 156–184. oldalon).

Tudja és értékeli a mondást: vékony a jég, könnyen beszakad (Nagy Szeder István, a 79. oldalon), ezért óvatosan, de életveszélyes léthelyzetet érzékelve egyensúlyoz maga is a kimondható és kimondhatatlan között: „*megtapasztaltam új politikai fagyokat, jégverést, de jégzajlást is, mocsaras állóvizet, szárazságot, politikai sáskajárást és pusztító árvizeket is.*”

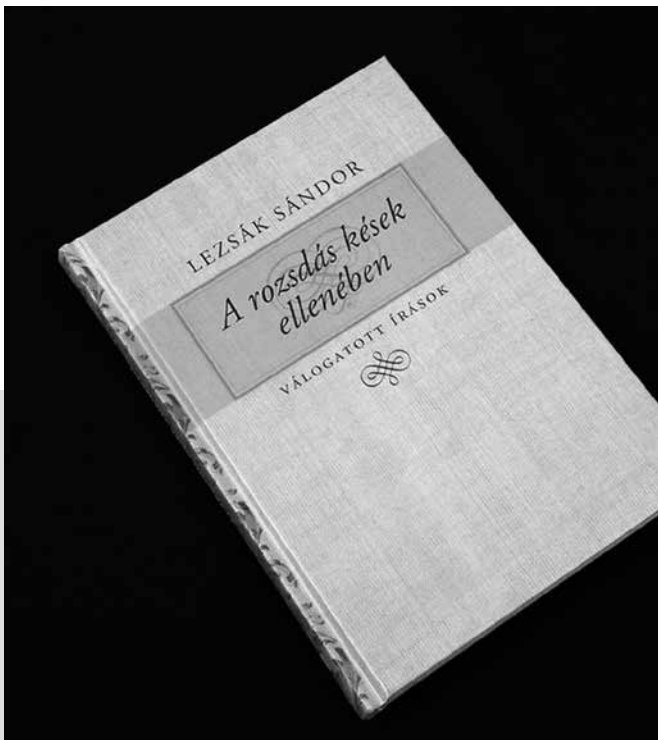
Szó-szabálykkal darabolt állampolgári létben jeles cselekedet Lezsák részéről, hogy pusztá szócatakat-szócataktól távol éles fényben jeleníti meg a nemzet számára követendő, norma- és példaadó nagyságokat, államférfiakat, politikusokat,

egyházfiakat, írókat. Hiteles személyiségeket, akik az érték- és érdekevalváció jelen világában vissza- és észhez térítik a kiskiklott életeket, programokat, szólavinákat. Így jeleníti meg Nagy-Magyarország számos városában (Budapest, Szeged, Kecskemét, Kiskunhalas, Lakitelek, Nagykovács, Tiszaalpár, Veszprém, Kassa, Csíkszereda, Nyugat-Ukrajna, Csallóköz, Érmihályfalva) a szobrok avatásán Bethlen Gábor, Gróf Teleki Pál, II. Rákóczi Ferenc, Mindszenty József, Márton Áron, Szent Imre herceg, Petőfi Sándor, Ratkó József szellemiségét.

Erőt egyesítő jó ügyek szolgálatában álló igaz magyar embereket gyűjtött lapjaira az író, vallván: akkor növekszünk, ha szolgálunk, s beszédein átsugárzik, hogy testben és lélekben egységes, emberséges élet esélyeiről szól, azokat keresi, akiknek példázatos személyiségének, tetteinek felvillantásával hinni lehet és érdemes, hogy az övéké lehetséges út volt, és van még ilyen számunkra is, csak éljünk ezzel a lehetőséggel. Ebben a dallamos hitbe tartozónak érzi és hirdeti a Kurultáj megnyitóján mondott köszöntője értelmében (190. oldal) Bugac rendezvényeit is, teljes lélekkel hiszi, hogy ez arról szól, amiről kellene szólni, és támogatja, kiáll mellette, hogy a turáni rokonság és származástudat felélesztése közös feladat, hiszi ezt teljes hittel, de a hamis megvalósítások sorozatát már nem követheti, ahol az üzleti érzék mögött háttérbe szorul az érték, amiért ő is frontot nyitott. Öntudatunk újjáépítésében egyre több szemfényvesztő és udvari protokoll kerül centrális erőterbe, mely közös múltunk kristálytisztá megtalálásában csak kódósítást mozgósít, és zseb-magyarságot szakít ki. Magyarok vagyunk és leszünk a hiszékenység vámszedői nélkül is, s legfőképpen nélkülük!

E sorok írójának különösen kedves a kötet második része, a Szobrok előtt, benne Berecz Skolasztika, mert a szülőfalum közelében található Tiszaalpárról oly nagy szeretettel ír Berecz Skolasztika mellszobrának avatása kapcsán, hogy megálljt parancsol az olvasásban és az írásban is, s egy perc néma csendre int, önvizsgálatra legfőképpen. Aki tudja, mi volt az arzenper a Tiszazugban, az elmegy, és békét keres, vagy belegabalyodik az évszázad nagy gyilkosságsorozatába, aki megperzselődött már Tiszaalpár világában, szintén így választhat. (Tiszaalpár az ősi szokásokat rendezvényeivel is kifejezi. Ezen a nyáron volt a XV. Ősi Magyar Szer-találkozó A nyári napfordulón: dobosok találkozója, tisztítások, gyógyítások, – női szertartás, – Lélekzengetők zenekar előadása, – Őseink hitvilága, Fehérholló Öskü előadása, – táltosok, dobosok bemutatkozása, – TŰZ szertartás, – Őseink hangja, nagy közös éneklés, dobolás, – közös szer, táltosok, regösök, tudók, vezetőik, dobkörök egységével, – virrasztás tűz mellett, – reggeli NAP köszöntő).

Nem kell a sok beszéd, s ami a 89–93. oldalt átjárja, belemar az emberbe. A tiszaföldvári és az alpári földvár maradványai összekötnek, mert honfoglalás kori minden, még a gondolatok eredetisége is. Szétzilált, szétvert gondolatokat gyűjtőget apró magányában Lezsák. Tanárember ő, persze, hogy fáj neki minden, amit a gyalázat korszaka szétvert, családokat szétszakított, de mert hitbéli erőforrás ez a hely, a zarándoktestvérekkel együtt ő is megerősíti. Megírja, elmondja, egybeforaszítja a megmaradt tükörcserepeket, és hervadhatatlan hittel odailleszti Lantos Györgyi szobrászművész bronzszobra mellé. Berecz Skolasztika a Tisza-mellékről való, zsolttáros mélységből törnek elő a szövegek, amit mindenki érthet, de igazán csak a tiszazugiak érzik, mert ahhoz Tisza mellett kell

napvilágot látni és eltávozni mindörökké. Mázsásan súlyos hasonlatokat vonszol elő a narrátor, amikor e táj vésett arcú múltjából varázsolja életre az ősi néptörmeléket: „*Ady Endre elvadult tája ez, ahol égig érnek a gizgazok, ahol Móricz Zsigmond szavai szerint csirkét akkor esznek, ha a csirke beteg vagy a gyerek*”. De ez csak a távoliak diagnózisa. Akik közelebb éltek, mint e sorok írója, akinek Nagyréven élt a rokonsága, és az arzén-pert közléről ismeri, megvési mélyen az, ahogyan Lezsák ráemeli szavait e tájra, s a megdöbbentő gyilkosságsorozat teríti ki a 91. oldalon, idézve Ládonyi Emese tanulmányából egy apró, de annál megrázóbb részt. Igen, ez is a magyar valóság része volt, amit jó lenne egyszer kitörölni az emlékezetből, de ugyanakkor jó lenne sohasem feledni, mert ezek a szörnyű példák is képessé tesznek embereket arra, hogy a hit és szeretet erejével a bűn okozta benuhátságból kiemeljünk egy embert, egy tájegységet. Misszió ez is, ha nem hangzatos, hát kötelező esőben, sárban, lóháton vagy éppen a legmodernebb kocsiba vágódni és menni, menni!

Példamondatok százai, példaadás kérésének ezrei ágaskodnak Lezsák lapjain, mert új romokban heverünk, de ha észre-

vesszük feladatunkat, felemelhető a nemzet feje. Az elhagyott tanyavilág és az elesettek védelmében írt proklamációja ez, elsősorú célok megválasztásához. A haza egy futóhomok-Alföld most, kevés akáccal és sok viharral, kevés valódi hittel, sok hétvégi álhitgyakorlással. Mindenki mellett nem állhat egy szent leány, egy népfőiskola, egy polgármester, egy képviselő, hogy okos holnapra tanítsa. Elegendő lenne csak a humanitárius hittel élő és alkotó Lezsák tanításait olvasni! Elég lenne az elinduláshoz!

Hogy miért Rozsdás kések? Döbrentei Kornél verse után, ahol a kések még fényes pengék voltak, de ezek a szűrő eszközök, gyilkos pengék nem tűntek el. Vannak, miként korunk bűnözői is, akik a Gulagokat megtervezték és üzemeltették, akik '56 vérbefojtását megtervezték és végrehajtották, akik az Andrássy úton élvezkedtek emberek kínzásában, akik túléltek 1990 rendszer módosulását, és kezükben ott van az egykori véres penge, mára rozsdás bajonett.

Mesze hangzó harangszó lett, ahogyan hitte, Lezsák Sándor minden mondata!

SZÍKI KÁROLY

Németh István Péter

Két Arion-érem

(Pálóczi Horváth Ádám)

Míg megvolt hajó és meg árbockosár,
szét kellett volna nézmem, honnan
a földrész, magzatvíz s merre sodor ár,
amiben hol úsztam, hol fuldokoltam.

Mióta nagyobb kínok nélkül, kapaszkodva
irgalmas delfinuszonyokba,
tarthatok, csak perzselt vállamra szárad a só,
ám testemre éjjel egész tenger a takaró.

Közel lehet a föld már, mert mialatt
fogaim közé vettem volna újra
e szétázott versemet, körém fújt a

szél egy nagy csapat katicabogarat.
Vércsöppekként vigyétek, ráncos ujjbegyeim
őket előre! Hátra, te, rím.

(Berzsenyi Dániel)

szellőrőzsa, kökörccsin, nőszirm és pipacs
hullong színeivel rá a Kodó-patak
kéklő hajjaira, s forg a malom-kerék
egy-földet-levegőget.

Domolykó, csuka, ponty bódul, alámerül,
ám fölrebben a gém. S mintha utána nem
lóháton, hanem delfinen úszna már.
Krátertőba vakít a Nap.

Ország László fotója

CSONTOS MÁRTA

A hajó-motívum

Reményik Sándor költészetében

A hajó az életen való biztonságos átjutás jelképe, női princípiumként a védelem megtestesítője, az angol nyelvben is nőnemű jelenséggént kezelik. Formája alapján jelképezheti az anyaméh biztonságát, valójában a bölcső is a hajó változata. Bronzkori sziklarajzok koporsóként is ábrázolják. Az élet eleje és vége is a hajóhoz kötődik, a bölcső és koporsó is hajó alakú, Jézus bölcsőjének neve navicula (bölcső). A görög mitológiában Kháron, a révész az elhunytak lelkét szállítja ladikján, de a hajó politikai államközösséget is szimbolizál Alkaiosz *Az állam hajója* című munkájában. Jézus is bárkából tanította a népet, Noé bárkáján megmenti a hívőket a bűnök özönétől. A hajó a templommal is összekapcsolódik, amennyiben „főhajót” és „mellékhajókat” alkotnak építészeti. Alkaiosz versei óta a hajó toposzá vált az irodalomban.

„Immár a szél járása sem ismerős, / mert erre is hullám hegye hőmpölyög, / amarra is, mi meg közepén / csak vitetünk a sötét hajóval.”

A végeláthatatlan tengerhez érve az ember akadályozva látta továbbjutását, mindaddig, míg meg nem építette az első vízi járműveket. A víz legyőzése azonban nem volt könnyű, ezért félelmetes urak, Poszeidón és Neptun igyekeztek megfélemlíteni az embert, akadályozni a továbbjutást.

Nyilvánvaló, hogy a hajó az akadályokon, viszontagságokon való túljutás, az élet viharaival szembeni küzdelmek szimbóluma. A magyar költészetben számtalan vers szervező ereje a hajó-motívum. Petőfinél a hajó a nemesség, a víz a néptömegek szimbóluma. Ady a szabadság, az új megismerése utáni vágyát fogalmazza meg az *Új vizeken járokban*. József Attila *Az őrült hajótöröttben* – teljes mélységében – ugyanerre épít.

„Hahó, te gálya, / Rohanj, mint égő üstökös az éjbe... / Dagadj vitorla, mint dagad a lelkem! / Hát hulljon szét a föld, ha ráfutunk.”

Dsida Jenő *A süllyedő hajó* című versében az élményhangulatot a „nincs mentőcsónak” rettenete határozza meg, ez lesz „közézzetté állandósult szorongásának hordozója”.

„Tobzódó vágyak óceánján / vigasztalan, nagy gyilkosság az éjjel / és habzik, merül, süllyed a hajó (...) // Nincs mentőcsónak, üvölt a vihar. / Csontlábú halál vigyorogva jár itt / és égi fűrosz sehol sem világít – / jaj, táncol, merül, süllyed a hajó.”

A német és angol lírikusok alkotásaiban is megtalálható a hajó-motívum. A költő, Johann Ludwig Tieck, a viszontagságokon átevezve, még ha Hádész birodalma felé sodródik is, megtalálja végül a helyes irányt, s megnyugvásra lel Istennél. „*Am Ufer kniet er, dankt den Göttern, / Daß er ertrann dem nassen Tod.*”

William Cowper a klasszicizmus és a romantika közötti átmenet jellegzetes alakja az angol irodalomban. Az általa érzékelt és leírt valóság folyamatában dominál az emberi szenvedés megjelenítése. A *The Castaway (A hajótörött)* című versében egész életét végigkísérő depressziójából adódóan valamiféle látomást vagy víziót követhet nyomon az olvasó, melyben tükröződik a művész személyisége, lelkiállapota. A hajó-mo-

tívum nála, egyéni sorsán keresztül, élményfolyamatában az egyéni sorsot általános, emberi szenvedéstörténetként rajzolja meg. „*Of friends, of hope, of all bereft / His floating home for ever left*” (*Barátai, reményei odavesztek, lebegő otthonát örökre elveszítette.*)

Reményik Sándor verseiben is újra meg újra megjelenik a hajó-motívum. Az *Egyensúly* című versben a hajó antropomorfizálva a költő sorsát jeleníti meg, a tenger pedig életvitelének, feladatvállalásának minden veszélyét foglalja szavakba. Nem tud nyugodt vizekre evezni, a víz legyőzése számára nagyon nehéz, ami nemcsak költősorsának küzdéstörténete, fizikai állapotán való felülkerekedésének képtelenségét is sugallja.

„Ó jaj, ezek a szörnyű kilengések! / Hogy roppan, csikordul minden ereszték!... / Hullámhegy-hullámvölgy. A hajó vesztét / Érzi, – s be távol öböl és egyensúly.”

Az egyensúlyi állapot elérése mégsem igazán cél Reményik számára, meggyőződése szerint „*Az egyensúly tán a költő halála.*”

A hajó, mint az elmúlás jelképe, koporsóként jelenik meg a „*Ha a halál is ilyen volna csak...*” soraiban, a belenyugvás resignációja nem a fájdalom és az elmúlás keserűségét vetíti elénk, a vers sokkal inkább a megnyugvás, az emlékezet szépségének a reprezentációja. „*Az utolsó vers úgy se lesz már jó. / Tülköl a ködkürt, indul a hajó!*”

A víz és a hajó együttesében a felszínen maradás fontosságát vizualizálja Reményik. Ennek az az üzenete, hogy a boldogságnak az a titka, ha kellő távolságból szemléljük a szépséget, így rejtve maradnak azok a dolgok, amik beszennyezik az esztétikai szépet és az etikai jót. Hajósként adja életre szóló tanácsát; a dolgok igazi lényegére csak kellő távolságból lehet rálátni. „*A távolságtéremelés aktusa az esztétikai tapasztalatban a képzelő tudat alakteremtő aktusa is egyben*”, ezért a befogadó a jelenségeket imaginárius objektumként alkotja meg.

*Ha akarsz lenni kicsit boldogabb:
Tartsd kicsit távolabb a dolgokat
Magadtól – s nem fognak gyötörni.
Nem fogsz a percek rejtett zátonyán
Boldogtalan hajó Te, összetörni.*

Az 1930-ban írt *Törött hajók* soraiban az adott helyzetben létrejött kisebbségrendűség-tudatot erősíti, ahol a hajó ugyancsak antropomorfizált alakban jelenik meg. A zátonyra futás, a kilátástalanság erősítője. És itt a hajó kísérője, olykor veszedelembé sodrója, a szél is megjelenik az életenergia, a változékonyság férfias princípiumának jelképeként. A szél minden változás forrása, értelmezhető a föld kozmikus lélegzéseként is, az átalakulás ősforrásaként is. A hajós népek a szelet istenségnek tartották, s várták a jó szelet, ami a vers beszélőjének képzeletében elérhetetlen, csak álom marad az élet, heverészás a zátonyon, ahova olykor odasüt a nap.

Úzött a szél, a hab, az átok,
A félelem, s a fájdalom.
Testvér-hajók: törött hajók,
Most itt fekszünk a zátonyon. (...)

Tudnánk-e jó széllel repülni,
S kikötni áldott partokon? –
Itt heverünk és álmodunk.
Csak álmodunk a zátonyon.

Lehet, hogy túlsó part nincsen is,
Lehet, hogy minden így marad.
Mindegy. – Halvány sugárra néha
A zátonyra is süt a nap.

Öt évvel később a *Májusi biztatás* soraiban a „nagy Mindenható” közreműködésével „megépített a törött hajó”, mégis új utakban és lehetőségekben reménykedik, a végtelen tér és a tenger nem lehet akadály a továbbhaladásban, a jó döntés lehetősége is adott, ha megfogadjuk a tanácsot: „Az iránytűt vedd, / Az iránytűd: szived / Egy kicsit reszket még. / De nemsokára nyugodtan mutat”.

A hajó-motívum több Reményik-versben sokszor valami gonosz erőt is hivatott megjeleníteni. Az élet viharaival való küzdelem, a viszontagságokon való túljutás Reményik hajójában csak akkor lehetséges, ha sikerül a túlsó partra átjutnia abba a transzcendentális-szakraális szférába, ahol Isten várja az utazót. Ennek lehetünk tanúi a *Heten* című versben is, mely a Trianont követő repatriálás-élményt dolgozza fel. A „csillaghajó” motívum kapcsolattal nyilvánvalóvá válik, hogy nincs lehetőség az együtt maradásra, sorsuk különválik „Hét csillaghajó összehangolódhat / Egy ezüsthényű örök béke-útra, – / De más az útja hét magyar hajónak”. Ez a vers éppúgy, mint a *Rakéta-hajó*, szoláris-szakraális szférába emeli a költőt. Vízen nem juthat el az áhított messzeségbe, a hajó égi járműként való megjelenítése szükséges az Isten-közelséget áhító életérzés megerősí-

tésére. Reményik hajója védelmi funkciót csak akkor képes ellátni, ha nem a vízen jár, hanem égi magasságokban, így szimbolizálja a viszontagságokon való biztonságos átjutást.

„Áldottam gyöngyházfényű ég alatt / Az ismeretlen rakéta-hajót, / Mely értem Isten trónjáiig haladt.”

Már az 1923-ban írt *Közelebb hozzád* mottójában (*Nearer to Thee, my God...*) is az istenközelség feszültségoldó hatása érvényesül. Így tudja tiszta katarzisba oldani az elsüllyedt hajó tragédiáját. Az esemény leírásában kezdetben nincs semmi drámai feszültség, dominál a tényszerű eseményközlés. A közép-ső részben azután a tragédia kommentálását mozgalmassorok törlik meg, szókapcsolatai nagyon is élővé, feszültséggel telítetté teszik a sorokat (*vijjogó hegedűszó, zuhogva tör be a vad elem, hömpölyög hullám, hullám után*). A hajó sorsának megjelenítése analóg az emberi élet kiszámíthatatlan, végzetszerűen bekövetkező eseményeivel. Az Isten-közelség azonban a záró sorokban lecsendesíti a költőt. „Csak fenn a csillagokban mondja valaki: / Szörnyű volt, szép volt, / Elvégeztetett”. Az elfogadás csendessége oldja a feszültséget, jelentősen kisebbítve a megelőző versrészek trauma-töltöttségét.

A hajó-motívummal az emberi sors megváltoztathatatlan-ságát szimbolizálja Reményik akkor is, amikor *Az árnyék-kapitányban*, küldetése tudatában, feladatvállalásának nehézségeit fogalmazza meg. Hiába áll a „kötelességek hídján”, a hullámok sodorják a hajót. A végső kicsengésben itt is a víz az úr, a gonosz erő, a hajó pedig nem tud bajelhárító lenni, vállalnia kell elkerülhetetlen sorsát.

„Lovagá ütött a sors kő-keze, / Rangot adott – de nem adott erőt. / Erő nélkül, haj, mit kezdjek vele? // Ráforrasztott a parancsnoki hídra, – / S én hídkorlátnak dülve kémlelem: / Vajjon mi van a csillagokba írva?”

Pomogáts Béla olvasatában Reményik úgy merül el a táj szépségébe, elfogadva sorsának elkerülhetetlenségét, hogy közben „önlelke és a nagy-lét rettenetes meredélyeinek szélén vívja küzdelmeit”, de valahol mindig ott van a végső győzelem ígérete, hiszen a lírai én „megtanulta”: „...soká bír fennmaradni / a hajó-törött is egy deszkaszálon”.

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Rendhagyó magyaróra Tandori Dezsőről

Tandori Dezsőről (a továbbiakban TD-ről) közhelyet nem szeretnék halála másnapján mondani. Pedig egy érzelmi közhelyből is lehet remek költeményt írni, Kormos István bizonyította ezt. Inkább csak emlékező filosz leszek, aki pályája elején csakis énekesnek készült, s mégis énektanár lett.

A balatonfüredi gimnáziumban – a nyolcvanas évek vége felé jártunk – az egyik osztályban a 100. magyar órára készültem. Azt találtam ki, hogy a rendhagyó alkalom szóljon Tandori Dezsőről.

Az irodalom és a nyelvtan kétszer negyvenöt percét (az éppen egy labdarúgó mérkőzésnyi időt) harmadoltam: az első részt a költő bemutatására, a másodikat a *Nagy gombfocikönyv* elemzésére, a harmadikat a verses műfordítására szántam. A középső tömböt nem akartam végig monologizálni, hanem egy afféle snellpartira invitáltam a diákokat, mivel a tanári asztal felülete kiválóan alkalmas volt, hintőpor sem kellett, hogy lejátsszunk egy mini gombfocibajnokságot. (Nem minden lány vállalta a néző, szurkoló szerepet, akadt, aki olyan lelkesedéssel pöccentett volna máris a gombokon, mint egy Minyutti-kapitány.)

*Sebesült szárnyú madarakat mentettek
feleségével, Ágnessel, s igazodtak
a csöpp lények életritmusához.*

Arról meséltem, hogy a költői világok különfélék, de abban megegyeznek, hogy külön-külön egész kozmoszok. Van, akinek föld és égbolt határolja a birodalmát, van, akinek a mennyezet és a padló. TD hazája az utóbbiak közé szűkül, de azonmód a végtelen felé tágul, ha benti villanyborotvájával együtt kezd berregésbe künn egy fűnyíró. (Kant deklarálta hajdanán, hogy a felette lévő csillagos égnek s a benne élő erkölcsi törvénynek összhangban szabad csak léteznie. Erre játszott rá koanjàval TD. (TD fordította magyarrá Kant *Esztétika* című művét.) Versének címe: *Kant-émlékszaj*.

„A fűnyírógép (odakint). / A villanyborotvám (odabent).”

(Hej, de örültem, amikor valaki tanítvány beszólt: – Miiii, ez egy vers?)

TD-nek Nemes Nagy Ágnes tanította a középiskolában a magyart, s a Bölcsészkaron is igen inspiráló szellemi légkörre talált. A Lánchíd utcából csak át kellett mennie naponta a hídon. (Kenyeres Zoltán volt a diáktársak közül tán a legjobb barátja.) Nem keresett más lakást, más várost, s utazni is csak addig utazott, amíg nem kezdett bele madármentő missziójába. Feleségével eljutott az Adria partjára, megsodálta a Hajduk Split stadionját, de a Vízivárosban érezte igazán jól magát.

S az otthon-tartózkodó írói létformáját pedig valósággal legitimizálták a madarak. Egy író értelmiségi, akinek szorgalma Jókaiéval és Krúdyéval vetekszik, nyilván sokat tartózkodik otthonában, villanyírógépjét hogyan is vihetné kávéházakba? Egy fészkeből kiesett madárka szó szerint értelmet ad az életének. Filozófusként, művészemberként bármilyen rettenetes dolognak is tartotta a létezést, már-már föladta a napi küzdelmeit, amikor jelet kapott a nagy Ismeretlen Úrtól. Egy rászoruló lényre lelt, s innentől (1977-től) a legkomolyabban vette azt, hogy a madárka éppen úgy vágyhat az ő felügyeletére, mint az ember akár az isteni gondviselésre. Sebesült szárnyú madarakat mentettek feleségével, Ágnessel, s igazodtak a csöpp lények életritmusához. A költő például nem a divatot követte inge megválasztásakor, hanem arra ügyelt, hogy azt a ruhadarabot hordja, amit a kis szárnyas jószág már megszokott.

A lakásban a verebeken kívül játékmackók találhatók. TD a *Talizmán* című versében olvashatunk róluk: „*Én a halálos ágyamon / nem mondanám: ezem-azom... / Medvéimet szólítanám, / mert hiányoznának nagyon.*”

A Magyar TV kulturális magazinjának (a *Stúdió '81*) stábját kikísérte TD a budai hegyekbe, hogy megmutassa, hol vesztette el az első mackóját. Járt neki ez a figyelem, pedig még nem is volt ötven esztendő a költő. TD és TÁ odaültetik magukhoz az asztalhoz is őket (amikor a költő nem egymagában gombfocizik), s kártyáznak. (Nincsen az életben két egyforma játszma. Ez is komoly írói téma lehet, lám!) A koala-bajnokságot tehát kártyalapokkal játsszák. Ketten. Egymás vigaszai. Férj és feleség. Szépen töltik az idejüket. A kártya az egyik, ami elterelheti figyelmüket az eliteltségről. Egzisztencialista fájdalom hasít az ilyen „vidámság”-ba:

*Mannaerdőnk tele van koalákkal,
azért nem igen hívunk oda senkit...
Éldegélünk, halálra halogatva,
és visszalátszunk néhány ily barátban.
Ezért, hogy kettős-létünk nem nyitottabb.
Meg sokat kártyáztunk is vidáman...*

Az angol labdarúgó élvonal küzdelmeinek valamennyi mérkőzését (de még az alsóbb ligák meccseit is) lejátszsa TD. Gyermekek voltak még, Zamárdiban hagyták szülei, hogy nyaralhasson. Magányos szórakozásai közepette találta ki azokat a játékokat, amelyek során megsokszorozott énjével volt kénytelen benépesíteni az unalmas napokat. (Például egyszerre volt mérkőzések hőse, a sportoló, de a közvetítést is ő vezette, kommentátora volt az eseményeknek, kameramanja is stb.) A Lánchíd utcai gombfocis küzdelmekről jegyzőkönyveket

vezet, azok eredményeiből magán sportújságot szerkeszt. A tabellák állásait rendszeresen megjeleníti. A *Sportfogadás* is megirigyelhetné gonddal készített táblázatait. A csapatok helyezéseit és fordulóról fordulóra a szerzett és kapott góljaikat összegző négyzetrácsban egy átlót adnak ki a feketére satírozott rubrikák. (Önmagával nem játszhat a csapat sem pályaválasztóként, sem idegenben.) TD-t ez a látvány a naplementére emlékeztette. A kártya, a meccsek, a madarakkal való törődés az írói mesterség gyakorlása mellett nem csupán kitöltik a költő idejét, de a napok szerkezetét is megteremtik. Az idő többé nem tagolatlan kosár-emberke... Többé nem csupán „-gat, -get” a ráhőmpölygő időtől megszeppent ember, de tudja, van, ami őrajta is múlik. S neki azt kell megtennie, azt a keveset legalább, ami hatalmában áll.

Epikitéoszra emlékeztetett ez a fajta szkepticizmus, ami nem hogy bénította volna TD-t, ellenkezőleg, makacs reménykedéssel és munkakedvvel párosuló világlátással ajándékozta meg a költőt. S ahogy egyszerre élte és írta is e pici dolgok fölötti felügyelés könyveit, az egyfajta morális állásfoglalásnak bizonyult.

A játékmackós cikluson kívül ha állatos verset vártak tőle a kiadók, természetesen örömmel teljesítette a felkérést. Nagy verscsináló kedvvel például a Kaláka együttes *Nálatok laknak-e állatok?* című nagylemezére (1986) hat opusból (4×4 sorból) álló füzért készített. Az orrszarvúról, a fekete párducról, a tigrisről, az oroszlánról a bölényről, a zsiráfról és a pumáról: „Ez a puma. Ragadozó. / Lépte puha, / lopakodó. // Hegyek-dombok / oroszlánja. / Vagy azt modod: / kicsit gyáva? // Prédára les / a magas fán, / zsákmányt keres / rideg pusztán. // Rabló, hamis – / nem kedvelik. / Kutyákkal is / megkergetik...” Aki föllapozza Jékely Endre *Nagyvadak, közléről* című könyvét, megtalálja – szó szerint – azokat a leírásokat, amiket TD megverselt.

A televízióból és különféle magazinokból értesül a Forma I elnevezésű autóverseny futamairól. Ezek is érdeklik. Hátha még irodalmi asszociációkat is keltenek benne, budai nézőben. Például Indianapolisban kigyullad az egyik pilóta ruhája. Valóban éppoly égető rajta, mint Nessus vére. S máris Arany Jánost idézi itthoni olvasóinak, a *Toldi* című elbeszélő költemény párrímű tizenketteseiben: „*Inkább szakadj reám leendő házi ingem! / Kockás flanelcuhám, dörszölj teljesen ingyen; / ép bőrrel hadd üdít-sen égési-seb-kenőcsöm, / lehessen jóízűen egy hordágyra ledőlnöm.*”

S ahogy egyszerre élte és írta is e pici dolgok fölötti felügyelés könyveit, az egyfajta morális állásfoglalásnak bizonyult.

A versenyek közül a rendhagyó magyaróra perceiben TD-t a lovas derbyk érdekelték. Hamarosan megjelent a *Döblingi befutó* című könyve, amelyben a naponta látott Lánchíd Széchenyi István alakját is makacsul idézte, nem csupán a gróf közelgő bicentenáriuma. A madarak mellett és után a lovak lettek az életmű főbb szereplői. Általuk vált leírhatóvá az a világ, ami egy versenypálya célegyenesévé, sőt az apokalipszis víziójának mind élesebb nagyításai felé tárgult. („*A lovasok!*” (Piliszkó János) *Lásd még az Apokrif című PJ-verset!*)

Amúgy a mini gombfocibajnokságot, ott a tanári asztalon, a tanítványok közül Döme Peti nyerte. Péterből disc-jockey lett. Azaz lemezlovas.

A képzőművészet – mint testvérműzsa – szenvedélyesen érdekli. Maga is rajzol, ám lakása telis-tele van albumokkal. A képek reprodukcióihoz mesteri verseket ír, miképpen Csánádi Imre (utóbbi ciklusának címe: *Írott képek*).

Azt a költeményt idézem TD-től, amit Monet vízirózsáiról szerzett. Hiszem: sem a Gangeszig, sem a francia folyókig nem kell egy balatoni diáknak elzarándokolnia, hogy ilyen gyönyörűséges flórákra találjon. Hévízre is gondoltunk. (TD új kötetének címét Balatonfüreden, s amikor még az iskolai irkákat kék papírba kötöttük, nem is kellett külön kommentálni: *A becsomagolt vízpart...* TD amúgy a bolgár születésű csomagolóművészre utalt, Christo Dzsavasevre, aki Sidneyben 130 munkás segítségével valóban becsomagolta egyszer a hatvanas években a tengerpartot.)

„*Giverny parksűrűjén áll az Epte / Visszfényeit / Fahídkorlátra vetve / Tükörvizét visszfény-oválkeretbe // Mire a fény csak rezzenne ily órán / Ideje körbeér egy tavirózsán*”

A francia impresszionista, megöregedve, kissé vaksin, aki az Epte folyó vizével elárasztotta kertjeit, csak hogy a tündérrózsákat festhesse otthoni környezetében, bizonyára a legnagyobb elismerések egyikének tartotta volna, ha megéri TD költeményének születését. Ugyanis a magyar költő és műfordító Guillaume Apollinaire csodálatos versének (*A Mirabeu-híd – Le Pont Mirabeu*) dalformájában írta a fent idézett költeményt. Elbűvölhette ez a szürrealista sanzon, olyannyira, hogy még medvéiről gyerekverset is ezekben a párizsi strófákban-refrénekben volt hajlandó dúdolni:

*Ha ablakaink alatt lent a parkban
hajnal felé
verebek szava harsan:
medvéink elfelejtik bármi baj van.*

*Jön a reggel, fut az éjjel,
a medve felül s vezényel.*

TD két műfordítására részletesebben egy délutáni szakkörös foglalkozáson került sor, már ősszel. Goethe híres *Vándor éji dalának* legalább húsz magyar fordítását ismertük meg, végül Tandori megoldását vizsgálhattuk egészen közléről, hiszen TD nem utólag szedte ízekre a nyolcsoros dalt, hanem műfordítói-alkotói naplójában rögzítette azokat a sorokat, fél-sorokat, amikből végül is összeállt az elődök megoldásaihoz méltó variánsa: „*Már minden ormot / Csend borít, / A fákon a lombot / Alig / Járja a szél; / Madarak csendje az erdőn. / Érted is eljön, / Várj csak, az éj.*”

A madarak csendjét ki ismerhette volna jobban a nagyvárosban, mint éppen TD... (Illyés Gyula TD előtt fordította s szintén vallomással látta el a Goethe-dalt 1969-ben.)

Ám egy másik műfordításához, ha lehet, még ennél is több személyes köze lett. Rilke *Őszi nap* című verséhez, amelyben számára nem csupán Stockholm faszorai hullatták a lombot a sétálók fölül, de az Ottlik Géza regényében szereplő főallét is jelentették már. TD *Megkészt diplomamunka* című vallomását dolgoztuk fel a szakkörön. (1978 júniusában érezte úgy a költő, hogy „tizenhat év vizsgálhalasztásával” a háta mögött e két költemény lefordításával végre „lediplomázhat”). A német nyelvet tanulóknak volt a legkomplexebb az élmény, belelátani egy költő és műfordító műhelyébe, ami egyúttal maga az ismételtetetlen emberi benső szobája vagy akár tája is volt:

*Készülj, Uram. Nagy nyáridőd letelt.
Napóráinkra jöjj el árnyvetőnek,
s a mezőket szélbe borítva szeld.*

*Késő gyümölcsöt sürgessen szavad;
add, még két napjuk délszakibb lehessen,
s amit kezdtél velük, kiteljesedjen,
csöpp el ne vesszen dús fűrtől zamat.*

*Nem épít már, ki most hajléktalan.
Hosszú magányra vár, ki most magányos.
Virraszt: olvasáshoz, levélíráshoz,
és az allékat járja nyugtalan,
mikor a szél hullt lombot hajt a fákhöz.*

(Rainer Maria Rilke: Őszi nap)

Debreczeny György versei míg haldoklik

kollázs Tandori Dezső *Még így sem* című kötetéből

És úgy érzi a szó fergeteges
vagyis felesleges
el-elhalunk más tapasztalásig
persze az érett személyiség
eléldégél halálra halogatva
sok fontosabb teendőt félreértve
félretéve
amit a sámliról bárki
felérhet ésszel
tulajdonrésszel
többet nem is szabad kívánnunk
csak még többet egyre többet
egy nagylegény
egy nagyregény
elemeit szórom itt el
mert szó-rom ihlet
így mind amihez van közöm
tiéd lesz
te értesz
épp ezért hagyod ott
az érett személyiség persze
nem hivatkozik a szonettre
sem a sámlira
álljon bár létrára bárhova
olcsó árat fizet könnyű beszédért
mert könnyen beszél az
aki hallgat
így mindenhez
minden hallgatáshoz lesz közöm
kézen-közön
míg haldoklik
a szöveg szerint haldokló madár

Rilkére és költeményeire TD egész pályája során mint hivatkozási alapra tekintett. Ha kellett, vitatkozott vele, hogy ő, ugyan, minek változtassa meg életét? Fordította, elemezte, élte Rilke verseit.

Mondhatjuk, végig a fasoraiban, azaz alléiban járt-kelt, mikor testi-lelki fájdalmait inkább már Picasso hajadonjai tudták volna jajongani. Teszem hozzá halála másnapján, már 21. századi verssorait idézve:

„Kavargatnak fasorok, / erre már Rilke sem ok, / kisasszonyok
Avignonból: / jajkiáltás vagyok.”

P.S.: Ma volt TD temetése, 2019. március 5-én.

Tandori Dezső

az emeleti ablak

kollázs Tandori Dezső műveiből

de nagy baj akkor sem lehet
ha egészen köznapian nézem
az emeleti ablakot
ahonnan valaki lekiáltott nekem
hogymindig össze-vissza billenek
mit járok erre én
ide jutottam volna a parti jegenyés úton?
krémálom volt az életem?
megírtam cukrászdai versben is?
semmitmondó válaszaim lehetnének csak
mások igazán jobban tudnának vesézni
vagyis mesélni
azt mondanám: a vasútállomás
a tó a parti jegenyés az út
a köznap az emeleti ablak a kilátás
a kiáltás
de nagy baj akkor sem lehet
ha ide jutottam ahol valaki felkiáltott
ahol valaki nekem lekiáltott
azt mondanám: mit járok erre én
amikor ekkora a baj
ti szakadékbán folytatódók

A dédszülők története

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Petrőczy Éva: Ida és Gyula

Újabb értékkel gazdagodott Petrőczy Éva sokműfajú, szerteágazó életműve. A költőé, az irodalomtörténészé, a prózaíróé. S most, az *Ida és Gyula* című kötetben mindezek a színek, műfaji sajátosságok egyesülnek. Különösen széppé teszi ezt a nagyívű vállalkozást, hogy erős a személyes érintettség, az érzelmi kötődés. A szeretet oly sok megnyilvánulása, s legfőképpen a felekezeti határokat ledönteni hivatott emberség számtalan jele.

Első látásra azt gondolhatja az olvasó, hogy családregényt tart a kezében. Az *Ida és Gyula* az is, de nemcsak az. Több annál. A dokumentumok kutatása, a fényképek és levelek rendszerezése, a korrajz mögött az irodalomtörténész áll. És jelen van a költő is, hiszen sok olyan verset is tartalmaz a kötet, amelyek mindegyike valamilyen módon a családtörténet szereplőjéhez kötődik. A sokvallású családhoz, a hajdani értelmi-ségi lét elemeihez.

A műfajok határán mozog tehát a vállalkozás, rengeteg adattal, a XIX. és a XX. század történelméhez kapcsolódó információkkal. S éppen ez az egyik legfontosabb vonása: egy családtörténet áll a középpontban, de úgy, hogy közben betekintést nyerünk a tágabb világ belsejébe is. Más szóval: nem magánügyekről van szó csupán, hanem olyan összefüggésekről, amelyek a magyar történelem szerves részét képezik. Egy olyan család történetének megidézésével, amely család az 1879-es szegedi árvízről a XX. század derekáig, és azon is túl fontos szerepet játszott a magyar világban.

Az is a könyv lényegéhez tartozik, hogy valódi, és persze igaz történések uralkodnak benne, ily módon kevés a fikció.

Az író bevallása szerint az utóbbihoz legfőképpen a párbeszéd sorolható, melyek ugyanakkor a kor követelményeinek megfelelően idézik föl a szereplők szellemi sajátosságait. A már említett versbetétek is a fő vonalat erősítik, mint ahogy a levelek bősége is. Ez utóbbiakhoz aztán Petrőczy Éva kommentárokat, elemzéseket fűz, s ezzel még inkább érthetőbbé és érzékelhetőbbé teszi azokat. Egy olyan korból, amikor a ma már alig létező hagyományos és igényes levelezés szép példait mutatja föl.

Ida és Gyula szerelmi története tehát a szegedi árvíz idején kezdődik. A később sikeres vízügyi mérnök ekkor érkezik a Tisza-partra. „...a városba özönlő mentőexpedíciók egyikében ott volt egy akkor még sudár, kék szemű és szőke hajú vízimérnök-jelölt, az április 1-jén éppen huszonegyedik évét betöltő Vaniss Gyula, aki Isten és a sors rendelése folytán a dédapám lett...” (43.) S az elszállásolás idején a katolikus ifjú akkor ismerkedik meg későbbi feleségével, a zsidó lánnyal. És elindul a kivételesen szép történet a különböző felekezetű emberek egymás iránti emberségéről, mintegy fölmutatván a rendkívül pozitív példák sokaságát. Megismerkedünk az alföldi létezés kultúrájával, a türelem követendő, és minden korban kívánatos minőségével.

A dokumentumok kutatása, a fényképek és levelek rendszerezése, a korrajz mögött az irodalomtörténész áll.

Írónk egyik fő érdeme tehát, hogy megmutatja, miképpen lehet az előítéleteket leküzdeni, a régi sérelmeket feledtetni, a berögzült, hagyományos szembenállást megszüntetni, adott esetben egy vegyes házasság alakulásának fölmutatásával. Természetesen a történet és az élet egyáltalán nem sematikus. Abban sem, hogy az ifjú párnak sokáig kell várnia a gyermekszületésre, s majd életük végén újabb megpróbáltatások várnak rájuk. (S mennyire jellemző, hogy lányuk a millennium évében születik meg!) Már-már idilli életük végképp nem valamiféle cukormázos sztori, hanem nagyon is realizisztikus és küzdelmes. Petrőczy Éva ezt is szépen és egymásra épülve mutatja be annak ellenére, hogy a cselekmény alakulását időnként megzavarja egy-egy esszéisztikus vagy éppen tudományos okfejtés, bár ezek kétségtelenül fontos adalékokkal gazdagítják a kötet anyagát.

Persze nem csupán a két címszereplő áll a középpontban, hiszen az író nagymamájának miniportréja is kikerekedik, azé az asszonyé, aki a szerző életének oly fontos szereplője, aki szinte anyaként viseli unokája gondját a nehéz időkben.

Az idős házaspár unokáikkal, Gyomán, a harmincas évek elején.

Eközben végig fontos közlendőket kapunk a polgári-értelmi-ségi létformáról, a minőségi élet elemeiről. Nem nélkülözvén a mérnök-férj szakmai sikereinek, elismertségének fölmutatását sem. S az apa (és persze az anya) leveleiből az is kiderül, hogy internátusba kerülő lányuk sorsát milyen féltő gondossággal követik, a legszebb szülői magatartás jegyében. Petrőczy Éva minden mondatából kiviláglik az is, hogy tudatában van annak az értéknek, amit őseitől kapott, s amit beépít írői-költői életművébe is. „...A Vaniss örökségből tehát – közvetve – még nekem is jutott. Nem vagyontárgyak, hanem, s ez sokkal fontosabb, a hétköznapiakat egy kicsit magasabbra röpítő törekvések formájában...” (147.) S ahogy hozzát teszi, ugyan messze van a dédszülőkre jellemző eleganciától, de a bölcsészi „topisságtól” is...

Természetesen a történetben alaposan beleszól a történelem, a politika is. A háború, 1919 vagy éppen a zsidótörvények világa is. (A szerző nagymamájának első szerelme pl. az első világháború áldozata lesz.) A cselekmény a címszereplők halálával ér véget. Ebben a legszívbemarkolóbb Ida küzdelme az asztmával, valamint a tragikus vég, amikor a szeretett férj egy szemműtét miatt nem lehet ott felesége halálos ágyánál.

Az *Ida és Gyula* olyan mű, amely az első oldaltól az utolsóig képes fenntartani az olvasói figyelmet. Családtörténet és korrajz a legjobb fajtából.

BAKONYI ISTVÁN

Petrőczy Éva: *Ida és Gyula, Katica-Könyv-Műhely, 2019*

Elisabeth Bérczy Bernström

Ady, a varázsló

Ahogy most nekiülök, eszembe ötlik, hogy az emlékezésnél legfontosabb a rend. Emlékezet istennője, Mnemoszüné, ebben segíts!

Kezdem a szerelemmel?

A szerelem télvíz idején jött, oly hirtelen, mint nyáron a zivatar. Nemigen hagyott időt a gondolkodásra. Végül meg kellett értenem, hogy nyelv és sors összetartozik. Irigylésre méltó: létezni egy közösségben, kötődéssel otthonhoz, helyhez, országhoz, világhoz. S utazni! Messze, ha tetszik, és hazatérni – szív szerint.

S az a sors – a társamé?! Elhagyni országot, hazát, nyelvet, első szerelmet – közben úton lenni a felnőtté váláshoz. Még a hazatérés reménye nélkül. S néha a posta; a szülői háztól, a szív sajdulásával felbontott levél. S a parfümözött borítékban érkező sóhajok – azé a távolságba belefáradt leányé, Budapesten! És az árnyak! A norvég estékben, a fjord vizéből kelve, a fürdőző csillagok alatt: Ady, Bartók, Márai...

Márai Sándor? Ő is számkivetésben. Amerikában! Más és mégis hasonló sors alatt. Én az arcképével, a falon mindjárt baloldalt, és egy, a könyvvállványra rajszögezett, kézzel másolt versével találok magam szemben, mikor abba a diákszobába először belépek. Később tudhatom csak meg, hogy ki is a férfi a kép mögött. S miről is szól a vers?

A *Halotti beszéd?* – Egy önmagával vívódó hang, mintha haláltusán – a számkivettetésben. Jóslat, az anyanyelv sorvadásáról – majd az elkerülhetetlen leépülésről, az idegenben. Elapad agy, elszárad ideg... S a kérdések a versben oly szívet, elmét próbálók, hogy nem is válaszra, átélésre várnak:

„Ki volt... Ady? / Mi volt egy nép? Mi ezerév? Költészet és zene? / Arany szava?... Rippli színe? Bartók vad szelleme?”

És én Bartók operáját, A kékszakállú herceg várát hallgatom azon a január eleji estén 1964-ben Oslóban, a diákszállón. Német kiadású a hangmez, hát németül, titkokról, féltő szerelemről. De a zene! Márai szavával élve: vad. Bár a benne vissza-visszatérő pentaton lágy, mint a Balti-tenger vize nyáron, partközben.

Ady nevével, hogyne, találkozgatok én. Összesének kötetével sokszor is, a padlón, a kanapéágy mellett, a fejnél. S nem én teszem le oda. Verseibe is belekapok, egy francia nyelvű

antológiában. Bár az igazi Ady-élmény, érthetően, akkor még várat magára. De az is eljött, még mielőtt Érmindszentet, a mai Adyfalvát s Erdélyt megjártam volna.

A találkozás utáni első fél évben, kétszer akar elhagyni engem a kedvesem. Azután, hogy meghódított. S azután, hogy vallomást is tett. Tette pedig egy német orvosköltő, Gottfried Benn szavaival, merthogy maga is orvosnak készült.

Du füllst mich an wie Blut die frische Wunde – Csordultig töltesz, mint vér a friss sebet... Elfogadtam. A vallomást.

Második szakítási kísérletét mondom el, mert több aztán nem lett.

Nyár. Fénylő Nap. Szerelem. A lehető legmagasabb pályáján áll mind a három. Úgy Szent Iván éje körül. A Balti-tenger egy öble Gotland szigetén. Pár hétre a miénk. Szállásnak a szüleim nyaralója, egy szélmalom. Magam leendő gyermekeinkről ábrándozom – hangosan. Óh, én úgy megfogannám őket! Sorra!

Látszott, hogy gondolataiba merül, és búskomorrá válik az én választottam. Szomorúan szánt-vet rajtam a szeme. Míg én a parton épp sellőt játszom. Németül folyik a szó, de ő hirtelen magyar nyelven szól, egy rövidet, mintha magához: „én meg – tovább!”

Nem is tudom, hányadik leckénél voltam akkor nyelvkönyvemben – *Lehrbuch der ungarischen Sprache* – de biztos, hogy nem értettem. Egy megérzésem volt: szakítani készül. Mert volt már egyszer kísérlete erre.

Az ok az ANYANYELV. Mint korábban. Ő semmi és senki anyanyelve nélkül. S Te – máshová tartozol! Hozzám így beszélni! Szavak híján, azt kiáltom: BAH!! De tüzet, akkorát még nem látott ez a világ. Mert én egy olyat raktam estének jöttén! Magyarorszáig világolt. A jegygyűrű egy hónapra rá került fel ujjamra.

Hogy jön mindehhez Ady? Mi köze a nagy költőnek szerelmi csetepatékhoz?

Hát: egyszer egy Ady-költemény szóvarázsa kellett ahhoz, hogy felhagyjon bennem a sírhatnék. Persze, még hogy –: előbb meg kellett érnem nyelvre, sorsra.

Két és fél év alatt – mily hosszú jegyesség! – már másodsorra veszem át magyar tankönyvem harminc leckéjét. És elad-

dig elszenvedem a közénk került hatszáz kilométert Oslo és Bergen városai között – a repülőt, a vonatot, a hétvégeken. Minden hétvégén. A vakációk kivételével persze, mert akkor nála vagyok, mint most, a nyári szünetben. Utazni amúgy csak én utazom.

És most – mondjam, hogy eljutottam a PONTIG?! ...

Már a hátralevő fél évre is elviselhetetlennek tartom a távot. Borzadok bele. Pedig kell a gyors diploma, hogy szülem beleegyezzenek a házasságomba. Míg édesemnek egy éve van az államvizsgáig. Miért is költözött el első közös városunkból, Oslóból?! A kutatás vagy mi. A végtagbimbók fejlődése a pici csibemagzatnál – a tojásban! Volt szíve?!

...egyszer egy Ady-költemény szóvarázsa kellett ahhoz, hogy felhagyjon bennem a sírhatnék.

S megint az a hang a *Halotti beszédből*: ANYANYELV! Én kihívom Márait! Párba! – A kép, melyet a költő a jövőről fest a Halotti beszédben, éjsötét. Hogyan lehessen nekiindulni? Ma belátom: egysíkú volt a gondolat. Mert Márai nagy. Akkorra már olvastam egy könyvét, német fordításban: *Die Kerzen brennen ab, A gyertyák csonkig égnek*. Három különleges ember története. Köztük, közbül, az indázó szerelem!

De volt németnyelvű magyar szakácskönyvem! Meghívom Márait, képzeletben. Étekre. Valamire, amit szerethet, hazulról, ami a szája ízére van. A közös konyha a helyszín, a diákszállóban, Bergenben. Mialatt az író, nem is: a költő legszébbnek tartott szavainak kiejtését gyakorlom. Magyarul. Kedvesem írta fel nekem azokat: *pillangó, hatyú, csillag, angyalom...*

Valóságként játszom a fantázia-játékot, de kezdtem úgy érezni: beleőrülök. Hisz mind ez az egész, kedvesem megnyeréséről szól. Az életre! Tulajdonképp: reményt koldulok. Hát, hátha elfordul Márai sötét jövőkéjétől.

Az ebéd kész. Abrosz az asztalra. A szavakat szépen, sorban kimondom, amilyen szépen csak tudom: *pillangó, hatyú, csillag, angyalom...* És ízlik az éttem? És mondja –: a kiejtésem?! Ez túl sok! Nem játszom tovább! Be a szobába, és csak hanyatt, rá a kanapéra. Tör ki belőlem a zokokás. Patakokban a könnyem...

Ekkor történt!

Kedvesem Adyt vesz elő; azt az Összest, Borsos Miklós rajzaival. Mít akarhat? Elhessenteni a rossz trollt, mely Márai, de az ő lelkén is ül, a számkivetésben? Adyval, aki, kedvesem szerint, maga az ANYANYELV. Kezdi a felolvasást. Hangja halk, éneklőn lamentáló.

Varázslat! ELÁLL A KÖNNY. Adyt hallom! Kedvesem annyira egy vele. Persze: a volt kamaszfiú, még Magyarhonban – s a forró Léda-versek! Tudom. Engem, ugye, franciául perzselt meg velük. A már említett francia magyar versek antológiájából. Párizsban kiadva, 1962-ben. Gara László szerkesztésében.

Most hát Adyt olvas, magyarul. Az *Azuba* című költeményt. Talán egyenest nekem kiválasztva; a helyzetemhez. Előadásmódja arra vall. Egy fiatal leányasszony gyötrelmes panasza, elcsábult szerelme miatt. A hit rabja lett kedvese, mint más ifjú is, Palesztinában. A *szeretet* van a csábítónak ajkán. Szent Isten! Ó maga az, a galileai Jézus!

S nincs vágy, nincs csók...

„*Sírászi kertben nincs már rózsá!*”

Hányszor ismétlődik ez a sor a költeményben?! S világsodík: hisz én is tudok az ókori perzsa városról, Sirászról, mely rózsakertjeiről volt híres, és persze, hogy tudok, a nagy sirászi költőről, Háfizről! Ó, ki most: Ady. Sirászt pedig társítom városommal Visbyvel, Gotland szigetén, a Balti-tengerben – ahol bakfis koromat és gimnáziumi éveimet is töltöttem. Visby ugyancsak a rózsák városa címet viseli. No meg a romok városát... (Középkori templomok romjai, de hány! S csak a Szűz, a Sankta Maria van épségben, felszentelve úgy 1225-ben. Ott konfirmáltam.)

Még egyszer hallom a költeményt azon a nyári délutánon. Akkorra ér fel a tudatomig: én is lehetek *Azuba*. Egy kicsit. S van, ím, aki lázad helyettem. Ha rövid időre is: az elégtétel érzése költözik belém. De jó, hogy a végső strófák, a két végső most elmarad, ahol a leányasszony átkot szór a Galileaira. Az Atya bocsássa meg!

Ahogy most magam olvasom, feltör bennem *Azuba* fájdalma. Nem törpült el. Elképelem őt – a költemény hatása alatt – egy virágos réten, hasmánt fekvő; egy asszony – teste kígyózik, és sír, zokog, sikoltoz. A vers egy leállíthatatlan képsor. Tavasz ár, egy sodró folyón, gátat nem ismerő. A szerelem kilépett a medrétől!

Svedala, Svédország, 2019. január hava

Ady Endre

VASVÁRI ZOLTÁN

A Balaton mint szimbólum

Nagy tavunk a magyar filmművészetben és a moziban

Vannak olyan filmjeink is, amelyekben a Balaton nem egyszerűen alkalmas helyszín, hanem szimbólumértékű képi elem, amely fokozni hivatott a mű hatását. Láttuk, hogy már a *Ház a sziklák alatt*ban is némiképp ilyen szerepet kapott a tó képe. A következő filmekben egyértelmű a Balaton ábrázolásának jelképszerűsége. A kilenc filmből kettő játszódik végig a tó mellett (*Elveszett paradicsom*, 1962, *Nyár a hegyen*, 1967), egy részben (*Szezon*, 2004), és hatban csak egy vagy néhány jelenet erejéig bukkan fel a Balaton (*Éjfélkor*, 1957, *A veréb is madár*, 1968, *Jó estét nyár, jó estét szerelem*, 1972, *A kis Valentino*, 1979, *Megáll az idő*, 1981, *Az ifjúság megnyugtat*, 2002).

A Sarkadi Imre drámájából forgatott *Elveszett paradicsom* egy Balaton melletti kis faluban játszódik, ahol a főhős felkeresi édesapját, miután tiltott műtétet hajtott végre szeretőjén, aki behalt abba. Itt vet számot életével, szembesítve azt apjával, és készül a letartóztatásra, a tárgyalásra, a börtönövekre. Tél vége van, mindent hó borít, a Balaton be van fagyva, de már vékonyodik a jégréteg. A film híres jelenetében az orvost alakító Pálos György és a rokon lányt játszó Töröcsik Mari a Balatonhoz kocsikáznak. A havas tájon lesétálnak a vízpartra, majd Pálos elindul befelé a befagyott Balaton jegén. Már eléggé eltávolodott a parttól, amikor beszakad alatta az elvékonyodott jégpáncél. Pálos derékgig süllyed a vízbe, de nem ful-

lad bele, kikászálódik, és partra ér. A képi üzenet egyértelmű, mégis sokjelentésű szimbólummá válik.

A film döntő része zárt térben, az apai házban játszódik, ez fokozza a lezajló dráma súlyát, akárcsak a mindössze három szereplő feszültséggel teli, intim viszonya. Az egyetlen, a kopár, kihalt, de végtelen hótiszta vízparton játszódó jelenet a főhős köztes állapotának – a visszavonhatatlanul megtörtént bűn után és a bűnhődéssel esetleg elérhető megváltás előtt – szimbóluma. A köztes pillanatban a megváltás esélyét villantja föl.

Már Fábri Zoltán 1963-ban készült *Nappali sötétségében* fontos dramaturgiai ellenpontként szerepelt a Balaton a tragikus, világháborús történet párhuzamaként. Hasonló szerepet kapott Bacsó Péter 1967-es *Nyár a hegyen* című filmjében is a nyári Balaton. Ebben a filmben a vakációzó fiataloknak a másfél évtizeddel korábbi, ugyanitt működött internálótábor elmentettje. A filmben fiatalok töltik a nyarat egy Balaton-felvidéki felhagyott kőbánya melletti barakkban. Csatlakozik hozzájuk egy középkorú férfi, akiről lassanként kiderül, hogy az '50-es években itt raboskodott, a kényszermunkatáborban. A férfi később véletlenül találkozik volt táborparancsnokával, aki nem csak rabtartója, de korábban barátja, kommunista elvtársa is volt. A rabot és fogva tartóját alakító Mensáros László és Tomanek Nándor nagyszerű játéka teremti meg a film lebilincselő feszültségét. A körülöttük figyelő fiatalok azonban nemigen értik, amiről a két emlékező vitatkozik. Sőt, igazi részvét is csak a fiatal tanárnőben ébred a sokat szenvedett volt rab iránt. A férfi azonban csak a megértést fogadja el, a felkínált szerelmet nem.

A film üzenete: a fiatalok számára az '50-es évek, a Rákosi-korszak már történelem, új világ van, amely nem érti, de nem is nagyon akarja megérteni az apák fiatalságának világát. A másik oldalról, az apák részéről pedig a felismerés, nem szabadulhatnak a múlt kísérteteitől, és nincs joguk a fiatalokat azokkal terhelni. A képi világ szimbolikája ezt erősíti: akkor is itt volt a Balaton, amikor a munkatábor működött, most is itt van, de mi most élünk, és élvezzük minden örömét. Csak az apák viaskodnak a régi árnyakkal. És még egy mozzanat, amely sokáig kíséri Bacsó munkásságát. A '60-as években újdonságnak, sőt bátor tettnek számított a Rákosi-korszak munkatáborairól szólni, de Bacsó mindezt úgy teszi, talán tudattalan őszinteséggel, de lehet, hogy óvatos megaluvással, mintha a jelen már a problémátlan boldogság világa lenne (vö. a *Szerelmes biciklisták* hangvételével). Talán ezért is a nyári Balaton!

Csontos Márta

Összeköttetés

Nekem már nincsenek
érveim, ha magamba nézek.
Fekszem az idő gerincén,
úgy éhezem a testetlenséget.

Csak a csend lángja
folyik a felpuhult felületen,
s az állandóság növekvő
árnyékából az Úr kilép.

Már nem kell a felhők
mögé nézmem, hogy megtudjam,
honnan ered a világosság.

Hintsch György 1968-ban készült filmje, *A veréb is madár* fergeteges vígjáték, köszönhetően a kitűnő Kabos László ket-tős főszerep-alakításának, ez a film azonban keservesen groteszk szatíra is az új gazdasági mechanizmus bevezetése idején dúló harcokról. Gyilkos szatíra a Balaton mellett játszódó jelenet is, olyan emlékezetes képekkel, mint a Balatonban gumimatracon lebegő kedves vendégnek ezüsttálcán koktélt felszolgáló pincér, ahogy a feje búbjáig elmerül a tóban, vagy a lerobbant lift helyett a külföldieket a karjaiban az emeletre szállító hotelszolgá. A pénzes nyugati turistáknak Riviéra-szintű ellátás jár, míg néhány méterrel a hotel pláza mellett, a szabadstrandon egymás hegyén-hátán izzad a nép. Kabos a film végén azzal búcsúzik, hogy azt kéri: bánjanak úgy a hazai emberekkel is, mint a pénzes külföldiekkel. De a szatíra mögül elővillan az alig leplezett propaganda is: lám, már ezt is képes nyújtani az ország, a Balaton.

Nagyon fontos, szimbólumértékű dramaturgiai szerepet kap a Balaton Fejes Endre *Jó estét nyár, jó estét szerelem* (1969) című regényében és Szőnyi G. Sándor 1972-ben abból készített tv-filmjében. A Sötétruhás fiút, miután kiderültek a gyanútlan lányok ellen magát görög diplomatának kiadva elkövetett üzelmei, a gyár, ahol dolgozik, Siófokra küldi üdülni. Itt történik meg a végzetes találkozása a gyönyörű Karácsony Nagy Zsuzsannával, „Nyár”-ral, az első nővel, akibe tényleg beleszeret. A balatoni helyszín többféle funkciót is betölt. Egyrészt a szikrázó nyári Balaton a nagy szerelmek születésének a helyszíne, rendkívüli érzelmi hatású háttér. Másrészt Siófok talmi csillogása, a nyugati turisták előtti gátlástalan hajbókolása figyelmeztető jele a törvényszerűen közeledő, majd bekövetkező tragédiának. A siófoki történések egyik legfontosabb képsora a strandon játszódó jelenet. A munká-

ban kidolgozott testű, ám jelentéktelen külsejű fiú úszás után, víztől csillogó bőrrrel lép ki a partra, ahol meglátja a közeledő Zsuzsannát. A lány strandruhában, nagy szalmakalappal a fején érkezik. Aztán lassan megváltak ruhadarabjaitól, és már csak bikiniben fekszik a napon. „Lusta mozdulattal leveti a frot-tírköntöst. Tökéletes testén világoskék bikini, erős keble jóformán meztelen. Befut a vízbe, úszik néhány tempót. Amikor visszajön a partra, a fiú még mindig bámulja. – Gyönyörű nyár – mondja halkán. – Csodálatos.” Megkéri a fiút, hogy kenje be a bőrét napolajjal. A két, majdnem meztelen testet látjuk a napfénytől ragyogó, vidám Balaton-parton, a két fiatal szép testét, amelyek hamarosan az enyészeté lesznek. A lányt a fiú öli meg, a fiút kivégzik, de az ő halálának oka is tulajdonképpen az a másik, gyönyörű test. És Fejes Endre zsenialitását mutatja, hogy miközben a fiú Zsuzsanna gyönyörű testét kengeti, hosszú, karcsú nyakát, szép ívű hátát, egészen le a telt csípőig, a halálról beszélnek, a fiú barátjának haláláról, akiért bejön majd a csontváz, gyere, hülye, mondja majd neki, megszorítja, ahol kell, és viszi.

Révész György 1957-es *Éjjélkor* című filmjében és Gothár Péter majd’ negyedszázaddal később forgatott *Megáll az idő*-jében (1981) kísértetiesen hasonló szerepet kap a Balaton. Két film, két kor, két rendező tökéletesen ellentétes szándékokkal, világlátással, mondanivalóval – a Balaton mégis mindkét alkotónál a szemérmes hazaszeretet szimbóluma. Révész filmjében a két főszereplő (Ruttkai Éva és Gábor Miklós) a férfi válása után a mézesheteket tölti ifjú házasként 1956 októberében Tihanyban. Itt értesülnek a 23-i eseményekről, pontosabban itt élnek át szorongó napokat megbízható hírek hiányában. És innét, az őszi Balaton csodálatos világából indulnak Budapestre, hogy ki így, ki úgy, meghozza élete nagy

Ország László fotója

döntését: a fiatalasszony elhagyja az országot, a férfi, a magyar színész marad. Gothár filmjében szintén a disszidálás előtt látogat el még egyszer utoljára a három fiatal a Balatonhoz. A *Megáll az idő* azonban a pusztulás filmje. A rendező szemében a nyolcvanas évekből visszapillantva a hatvanas évek is a szomorú szétmállás világa (a folyamat egyébként, ha más formákban is, de megszakíthatatlan – lásd majd az 1979-es *A kis Valentinót*, saját koráról). Gothár '60-as évekbeli Balatonja ennek megfelelően kietlen, elhagyott táj, a vizet az úttól sorompó zárja el. Mégis, Magyarországtól búcsúzva, ide el kell jönni. És a Balaton meg a megtalálni vélt szerelem határára ketten, az egyik fiú és a lány nem is mennek tovább.

Ha lehet, még lehangolóbb kontextusban kap villanásnyi szimbólumértékű jelentést a Balaton Jeles András *A kis Valentinójában*. A film főhőse, egy húszéves kocskísérő váratlan ötlettől vezérelve nem adja postára a rábízott 15.000 forintot. Elhatározza, hogy a pénzből megvalósítja zavaros, tisztázatlan, a nyugati világ elegáns életéről elgondolt álmait – a létező szocializmus világában. 15.000 forinttal a zsebben, úgy tűnik, tényleg el lehetne kezdeni ÉLNI! De csak nyugati cigarettát és drága öngyújtót lehet venni a trafikban, külföldi újságokat vásárolni és tovább álmodozni, vagy céltalanul leutazni a még szezon előtti Balatonhoz, és felválni a hamar elfogyó pénzzel az egyébként ugyanolyan reménytelen és kilátástalan életet élő pincérek előtt. Mindez egyszerre groteszk és szívfájdítóan tragikomikus.

Csontos Márta

Esőisten találkozik Poszeidónnal

Tengerbe merült ma az ég,
mogorva Poszeidón bosszút áll,
szigonyával játszani vágyik,
s nézi, hogyan folyik szét ujjai
között a megfakult napragyogás,
hogyan fürdenek a madarak a
felázott gyepen, s hogyan folyik
szét az idő a tetőcserepeken.

Szobám lámpafény-fehér
árnyékában remegnek a körvonalak,
valahogy veszélyben van ma a
totalitás, – beleázik mellettem
a csöndbe a harang szava.
Én is könnyűnek találatok az
ólomálmos szürkeségben, s
távozni engedem az álomhajót
a mélység szennyezett vizein.

Nem látom arcom a víztükrön,
az ár nárciszaimat elsodorta,
tengerszint alá bukott a határ, –
így lettem önmagam kitaszítottja.

Ennek képi szimbóluma a pillanatra felvillanó vigasztalanul kopár Balaton, és még inkább a kihalt, vendég nélküli, első osztályúnak gondolt, sivár vendéglő. Bíró Gyula írta a filmről: „*Nos, A kis Valentino hőségének tudatában nem éltek, nem integrálódtak azok a cél- és értékrendszerek, amelyeket a »létező szocializmus« hatalmi elitje felkínált, sőt, megpróbált kanonizálni. Nem is integrálódhatott, hiszen ez az értékrend csak ideológiai direktívákban létezett, ösztársadalmi szinten, vagy ha tetszik, az eleven valóságban nem. Egy valójában nem létező értékrenddel azonosulni nem igazán lehet, a nyugati értékminták alapján kialakított célok eléréséhez viszont az intézményesített eszközrendszer nem állt rendelkezésre. Ezzel a kör gyakorlatilag bezárult, a »kivonulási« kísérlet csődöt mondott, a film hőse csak a börtönbe tudott dezertálni.*” (Bíró Gyula: A magyar film emberképe 1957–85. Antológia, Lakitelek, 2001)

...szimbólumértékű dramaturgiai szerepet
kap a Balaton Fejes Endre Jó estét nyár,
jó estét szerelem című regényében...

És ismét egy végtelenül szomorú film, ezúttal már 2004-ből: Török Ferenc *Szezonja*. A film akár a *Szerelmes biciklisták* párdarabja is lehetne – de micsoda óriási a különbség! Török filmjében is három fiatalember indul a Balatonhoz, csak hogy ők nem felhőtlen nyaralásra készülnek, bár izgalmas kalandokra is számítanak, de mégis komoly munkára jelentkeznek. Pincérek lesznek a privatizált aligai volt pártüdülőben. A film nagy része itt játszódik, magát a Balatont csak két rövid jelenetben látjuk. Az egyikben este, munka után, a már kihalt partra mennek le fürödni a fiúk. Fiatalok, életerősek, bolondoznak is a maguk módján, mégis végtelenül szomorú ez a fürdési jelenet. Mintha ezek a fiúk már tudnák, legalábbis a főhős, hogy: „*Az ember végül homokos / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél.*” (József Attila: Reménytelenül)

Ezekre a fiúkra mint emberekre senkinek sincs szüksége, munkaerőként és szexuális szolgáltatóként is csak meghatározott időkre és árért – amíg megéri annak, aki fizet. Ebben a világban csak a pénz számít, egy-egy pillanatra ők is lehetnek megrendelők, lásd a másik tavi jelenetet, amikor az egyik fiú egy pincérlánnyal hajóházi megy. Így lehet és kell is élni ebben a világban – de minek, kérde a film tőlünk. A XXI. század elejére a Balaton az önfelédelt vidámság, a boldog nyaralások, a csodás természeti táj helyett a pénz uralmának, a megszorítottak és kiszolgáltatottak nyomorúságának szimbólumává vált.

Végül a szimbólumként használt Balaton-képek között még egy enigmatikus kísérleti filmet említünk röviden 2002-ből: Bánóczki Tibor és Csáki László *Az ifjúság megnyugtat* című alkotását. A vállaltan szimbolikus képi megoldásokkal operáló filmben többször és különböző formákban bukkan föl a Balaton. Pl. a késő Kádár-korszak vizuális kultúrájának jelkép-szerű illusztratív ábrázolására egy falusi ház falán a Balaton „folytatódik”. A film rögtön balatoni képpel kezdődik. Három férfi himbálódzik egy csónakban a tavon, és valami hihetetlenül erőltetett és rejtélyes párbeszéd zajlik köztük. A párbeszéd a Tarantinótól ellesett „sztorizás” szellemében folyik. Férfiak a nagy vízen, egy rozoga csónakban – vajon mit is jelent mindez?

A csend jelentőségéről

Ismerkedés a kortárs japán kultúrával

A *Japán észjárás* című kötet átfogó képet nyújt a modern Japánban jelen lévő kulturális értékekről, attitűdökről, viselkedési mintázatokról és kommunikációs stílusokról. A könyv olyan tanulmányokból, esszékből áll, melyeket a japán Ehime Egyetem végzős hallgatói írtak. Ez nem csak önmagában egyedülálló, de a könyv egész látásmódját meghatározza, hiszen a japánok szemszögéből ismerhetjük meg a saját kultúránkat.

Az esszéiben visszatérő elemként jelenik meg, hogy a földrajzi adottságok különösen nagy hatással voltak a sajátos japán társadalmi szokások, berendezkedés kialakulására. Japán egy hegységekkel erősen szabdaltszigetország, és emiatt az emberek egymáshoz közel, ugyanakkor a külső hatásoktól elszigetelten éltek. A klimatikus viszonyok, illetve az általuk lehetővé tett rizstermesztés tovább fokozta az emberek és csoportok egymásrautaltságát. Mindezek hatására egy nagyon erős csoporttudatosság alakult ki a japán emberekben. A csoportok saját viselkedési normákat alakítanak ki, amiket kimondatlanul is követnek. Ez a csoporttudatosság, valamint a csoporton belüli harmónia fenntartása – akár az egyéni érdekek háttérbe szorítása árán is – a japán társadalom működésének alapját jelenti.

Az egyes csoportok harmóniájának fenntartásában kiemelt szerepe van a csendnek...

Mivel a csoport ennyire fontos szerepet játszik, a japánok egyértelműen megkülönböztetik a belül lévőket a kívülállóktól. Bár bizonyos mértékig ez más kultúrákban is jelen van, a csoporttudat a japánok mindennapi életére óriási hatást gyakorol, meghatározva a társadalmi kapcsolatok és interakciók jellegét. Ez a megkülönböztetés tükröződik a japánok más csoportokhoz való hozzáállásában, valamint a kisebbségekkel (ainuk, koreaiak) szembeni diszkriminációban is. Számukra a külföldiek is egy nagy kívülálló csoportot alkotnak, függetlenül attól, hogy mennyi ideje élnek Japánban, vagy mennyire beszélik jól a nyelvet.

A csoporton belüli harmónia fenntartása érdekében a japánok kerülik, hogy világosan kifejezésre juttassák érzéseiket, gondolataikat, inkább kétértelműen fogalmazznak. A japánok nemcsak toleránsak a kétértelműséggel, ködösítéssel, indirekt és homályos kommunikációval kapcsolatban, hanem sokan ezt a japán kultúra alapvető vonásának tartják. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy egyértelműen soha nem mondanak nemet, megkérülésére számos kifejezést használnak. A ködös

PALLAS
ATHÉNÉ
BOOKS

fogalmazás, a vélemény fel nem vállalása, vagy az, hogy képtelenek egyértelműen nemet mondani, ugyanakkor gyakran okoz problémát az interkulturális kommunikáció során.

A kétértelműség mellett a csend alkalmazása is erényt jelent a kommunikáció során. Ez általában jóval gyakoribb és hosszabb, mint amit nyugaton megszokhattunk. Úgy tartják, hogy ami fontos és igaz, az csak a csenddel fejezhető ki, szóban nem.

A csend alapvető kommunikációs eszközként történő alkalmazása mögött is az erőteljes csoporttudatosság áll, továbbá az az attitűd, ami az életük szinte minden területét meghatározza, és amelynek lényegét a következő szöveg foglalja össze legjobban: „A kiállót bekalapálják”. A japán emberek alapvetően nem individuumként, hanem a csoport egyik tagjaként határozzák meg magukat. Az egyes csoportok harmóniájának fenntartásában pedig kiemelt szerepe van a csendnek, a saját vélemény elrejtésének. Ráadásul a tudás vagy kompetencia felfedése rossz benyomást kelt a japánokban, az ilyen embereket udvariatlannak, éretlennek és meggondolatlanoknak tartják. A csend másik fontos oka, hogy azzal kevesebb félreértést lehet okozni, mint azzal, ha kimondják, amit gondolnak. Ez

különösen fontos a japán kommunikációban, amely során elengedhetetlen a résztvevők közötti hierarchikus kapcsolat meghatározása.

A japán társadalomban erős a vertikális tagolódás, az ehhez kapcsolódó alá- és fölérendeltségi rendszer alapvetően meghatározza a társadalmi érintkezés módjait. A japánok mindennapi életében aránytalanul nagy szerepe van ennek a viszonyrendszernek, elsősorban az iskolákban és a munkahelyeken. Az idősebb diákok, munkatársak elvárják, hogy az életkoruk, tapasztalatuk alapján tiszteljék őket a fiatalabbak. A képességeknek ebben a rendszerben nem jut jelentős szerep. Olyannyira nem, hogy például az előléptetések és a fizetéselemelések alapját is sokkal inkább ez határozza meg, mint a képességek. Ugyanakkor, mint sok más tradíció, ez is fokozatosan háttérbe szorul a modern Japánban. Egyre inkább a képességek kerülnek előtérbe, ez pedig összességében csökkenti az alá- és fölérendeltségi szabályok jelentőségét.

Ez a bonyolult viszonyrendszer a japán nyelvben is visszaköszön. A tiszteleti nyelvet *keigo*-nak hívják, és három szintje van: *teineigo* (udvarias beszéd), *sonkeigo* (tisztellettjes beszéd) és a *kenjougo* (alázatos beszéd). A társadalmi változásokat

ugyanakkor a nyelv is leköveti: a terjedő meritokratikus és egalitárius értékrendnek köszönhetően az alázatos beszéd hétköznapi érintkezés során egyre inkább eltűnik, csak a formális beszédekben, üdvözlésekben és levelekben fordul elő.

Roger J. Davies nyelvészeti, illetve MBA diplomáit kanadai, brit és amerikai egyetemeken szerezte. Kutatási-érdeklődési területe az információs társadalom, az írott szöveg-elemzés és az interkulturális kommunikáció. Ezeken a területeken graduális és posztgraduális szinten is oktat Japán kiemelkedő egyetemeken, így a Hitotsubashi, valamint a Tokiói és a Waseda egyetemeken. Családjával jelenleg Japánban él.

A japán észjárás című kötet, valamint a Pallas Athéné Könyvkiadó (PABooks) korábban megjelent kiadványai megvásárolhatók a PABooks könyvesboltjában, a Bölcs Várban.

A kiadó gondozásában megjelenő könyvekről folyamatosan hírt adunk a WWW.PALLASATHENEKIADO.HU oldalon, ahol a kötetek webshopon keresztül is megvásárolhatók.

A PABooks Facebook oldalán (www.facebook.com/Pallas-AtheneKiado) az érdeklődők további hasznos, érdekes információkat találhatnak a megjelenő könyvekről és a hozzájuk kapcsolódó eseményekről.

P. Buzogány Árpád

Amikor nyár volt

A nyár csavargások és volt szerelmek évszaka. Harmatban fürdött vágyak fényesítik csillagait. Hosszú csőrű madarak kopogtatnak fényes kavicsokat, kiterített lelkünket lengetik a szelek. Barackpuha szemeid már titkaim tudói. Valahol a völgyekben nagy kutyák ugatják a holdat, esti tüzek szétpattanó szikráit bámulva álmodjuk vissza hűvös szerelmeinket, külön-külön. Karcsú fenyők ágaiból hull szét a homály, elfedi az apró patakok villódzásait. Valahol hatalmas autók fényezőrói belehasítanak a végtelenbe, sündisznó szöszmötöl a bokrok alatt, sörkertek asztalain hamuval vegyülnek a friss kacagások. Borfoltos dallamok kanyarognak felettünk, lassú beszédek, biliárdgolyók csattogása. Újabb napot temetek nélkül, gyertyái éles neonfények, békák énekelnek egyhangú zsoldárt. Döbönt harangkondulás érverésem, visszhangos jajszavak helyett saját hangomat hallom. Üresek az utcák is, mint vészek idején. Kemény, nagy cseppek dobbannak az autók tetején, fakó rózsák szirmai hullanak.

Már a kávéházi lassú délutánok is érdektelenek. A barna vállak, sárga szoknyák, napszemüvegek mögül induló tekintetek varázsát lehántották a kóbor vágyak, fejünk fölött sápad a nap. Parkok nagy fái alá költözött a szerelem, az ócska padok karfáira csókák ülnek, fényes kirakatüvegek sarkaiban megül a por. Autók tompa zúgása álmosít, visszapillantó tükrökben látom a tóparti bokrokat, sátrakat, felém integetnek hosszú ujjakkal a jegenyék. Útszéli por szaga érzik, langyos kövek helytel kínálnak. Ma is vártalak, tétlen napok sokadikán. Zajos városban, szétfolyó kacagások között gondolhatsz rám, ha eszedbe jutok, lassú énekek visszhangját hallgatom, hajadba bújik a szél, és szomorkásak az esték. Macskaléptekkel érkeznek, körülszimatolnak, és lábamhoz bújnak. Meleg kiskutyaként keresik helyüket mellettem. Megsimogatnám, de

el sem érem. Gondolataim keresztülbújnak a kerítés lécein, látszólag elkóborolva. Kalandra vágyón, türelmetlenül indulnak, tágult szemekkel. Hiába is hívnám vissza, nem engedelmesskednek.

A hajnalok fáradt zenével, összeszűkül szemmel jönnek nyomunkban. Bebújnak a lehajló ágak alá is, meglesik a füttyös hazaballagókat. Gyérül már a sötétség, új napra várnak a füledt álmok. Beteljesülést vágnak képzelt szerelmek. Nem friss már ez a nyár se. És nem hozott közelebb, bár karnyújtásnyira. Előttem táncolsz, mint színpadon, lebegsz és megfoghatatlan vagy, akár bővizű patakokból eső után kihajló szívárvány.

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi
havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasószerkesztő: Szabó Pap Edit

Munkatársak: Lukáts János, Németh István Péter,

†Papp Árpád, Sarusi Mihály, Szutrély Péter

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Fő utca 57.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2019. július, sorszáma: 7/2019

E-mail: posta@buvopatak.hu

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11–13. 1/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A Búvópatak Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

IBAN szám: HU62 – BIC (SWIFT kód): BACXHUHB

BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Vitorlások – Ország László fotója

Kapható az újságárusoknál

A *Búvópatakot* 2019-ben is keressék az újságárusoknál!
A lap éves előfizetési díja 5 000 Ft. Megrendelhető
az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓINK

